

Archeologienota : Achtervisserij, Gent (prov. Oost-Vlaanderen)

Robby Vervoort
Freelance Senior Archeoloog
Borgerhout, februari – januari 2021

Titel

Archeologienota:
Achtervisserij, Gent
(prov. Oost-Vlaanderen)

Auteur

Robby Vervoort

Opdrachtgever

Urban Link Group

Projectcode

2020B10

Plaats en datum

Borgerhout, februari – januari 2021

Reeks en nummer

RVFSA-Rapport, 83

Inhoud

1. Technische fiche/administratieve gegevens	4
2. Inleiding	7
2.1. Beschrijving van de geplande werkzaamheden	7
2.2. Archeologische voorkennis	11
2.3. Methodiek van het onderzoek	11
3. Archeologisch bureauonderzoek/assessment	13
3.1. Geo(morfo)logie en bodem.....	13
3.2. Topografie	18
3.3. Historische, cartografische en archeologische kennis	20
3.3.1. Korte historiek van Gent (geschreven bronnen).....	20
3.3.2. Cartografische bronnen en (lucht)fotografie	29
3.3.4. Archeologisch Gent en centrale archeologische inventaris	42
3.3.5. Overige inventarissen.....	51
3.4. Huidig gebruik projectgebied	54
3.5. Impact geplande werken.....	56
4. Synthese bureauonderzoek en onderzoeksvragen	59
4.1. Synthese gespecialiseerd publiek.....	59
4.2. Onderzoeksvragen.....	62
4.3. Samenvatting niet gespecialiseerd publiek.....	65
5. Kennisvermeerderingspotentieel van het projectgebied	66
6. Bibliografie.....	68
6.1. Online bronnen.....	68
6.2. Literatuur.....	69
7. Lijst figuren en bijlagen	71
7.1. Lijst figuren	71
7.2. Lijst bijlagen.....	72

1. Technische fiche/administratieve gegevens

Naam site

20-GEN/ACH-2020B10

Ligging

Oost-Vlaanderen, Gent

Achtersvisserij 239-249

Kadastrale gegevens

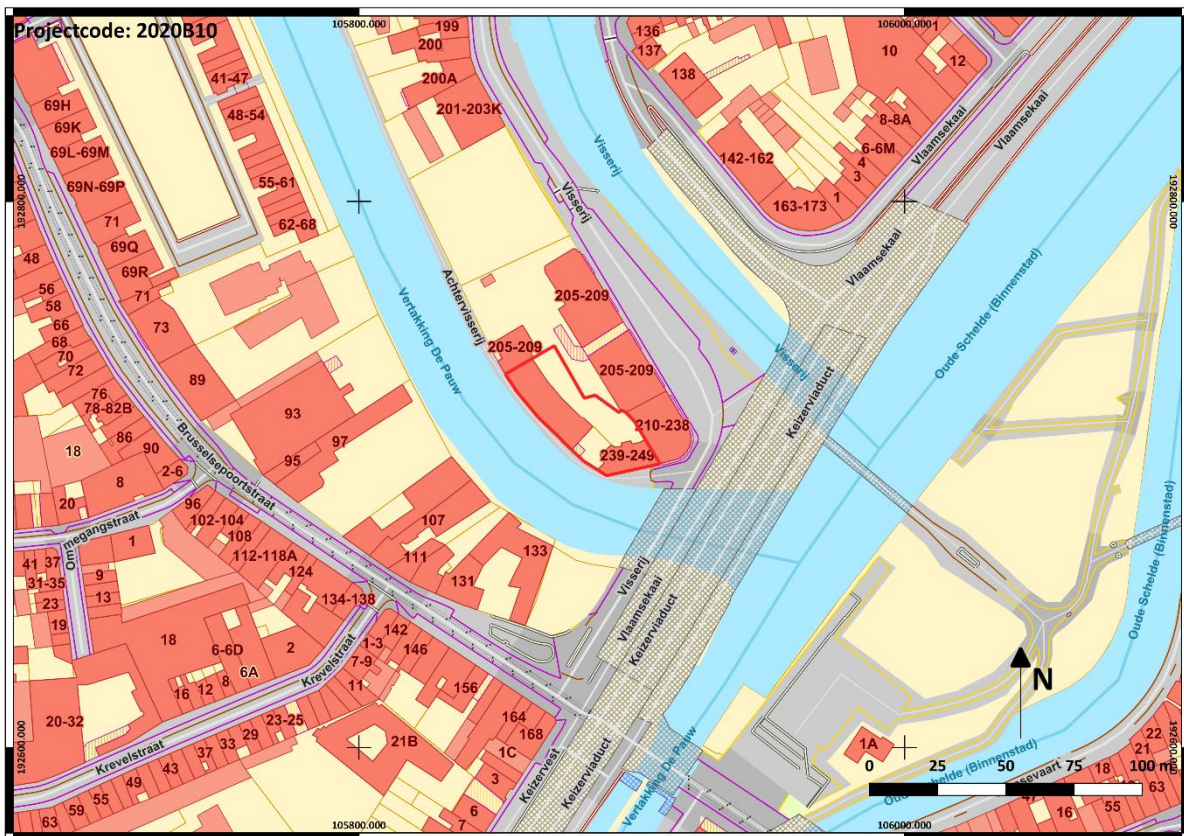
Gent:

4de Afdeling, Sectie D

Perceelnummers: 3562L, 3562M

Bounding Box

X 105866,2	Y 192720,4
X 105882,7	Y 192704,8
X 105891,0	Y 192699,5
X 105910,5	Y 192703,9
X 105901,5	Y 192719,2
X 105896,5	Y 192723,5
X 105887,1	Y 192728,9
X 105882,9	Y 192727,8
X 105871,8	Y 192747,0
X 105853,9	Y 192736,9

Figuur 1: Kadasterkaart met aanduiding onderzoeksgebied

Onderzoek

Archeologisch en geschiedkundig bureauonderzoek

Projectcode

2020B10

Opdrachtgever

Urban Link Group

Contactpersoon opdrachtgever

Dhr. Bjorn Allary

Uitvoerder

Robby Vervoort. Freelance Senior Archeoloog. Research
& Consultancy.

Erkend archeoloog

Robby Vervoort OE/ERK/Archeoloog/2016/00126

Nummer wettelijk depot

Niet van toepassing

Termijn

20 januari - 17 februari

Geplande ingreep

Gedeeltelijke sloop bestaande bebouwing, optrekken nieuwbouw en gedeeltelijke renovatie bestaande bebouwing.

Geldende wetgeving en voorwaarden

Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014. De melding werd opgesteld overeenkomstig de Code van Goede Praktijk. De aanvraag heft betrekking op een perceel groter dan 300 m² met een geplande bodemingreep van meer dan 100m² en is geheel gelegen binnen een archeologische zone opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones zoals bepaald in artikel 5.4.2 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013.

Randvoorwaarden

nvt

Doelstelling

Het doel van deze archeologienota is om via de tot op heden beschikbare bronnen (bureauonderzoek) na te gaan wat het archeologische potentieel van het projectgebied is, wat de mogelijke bedreigingen zijn voor het eventueel aanwezige bodemarchief, en hoe hiermee dient omgegaan te worden.

Vraagstelling

- Wat is de landschapshistoriek van het projectgebied?
- Welke archeologische sites zijn gekend in of nabij het projectgebied?
- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorisch potentieel van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?
- Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende info op? Zo neen, is er een vervolgonderzoek nodig en welke methode levert het meeste informatie op?

Thesaurus

Bureauonderzoek, vastgestelde archeologische zone.

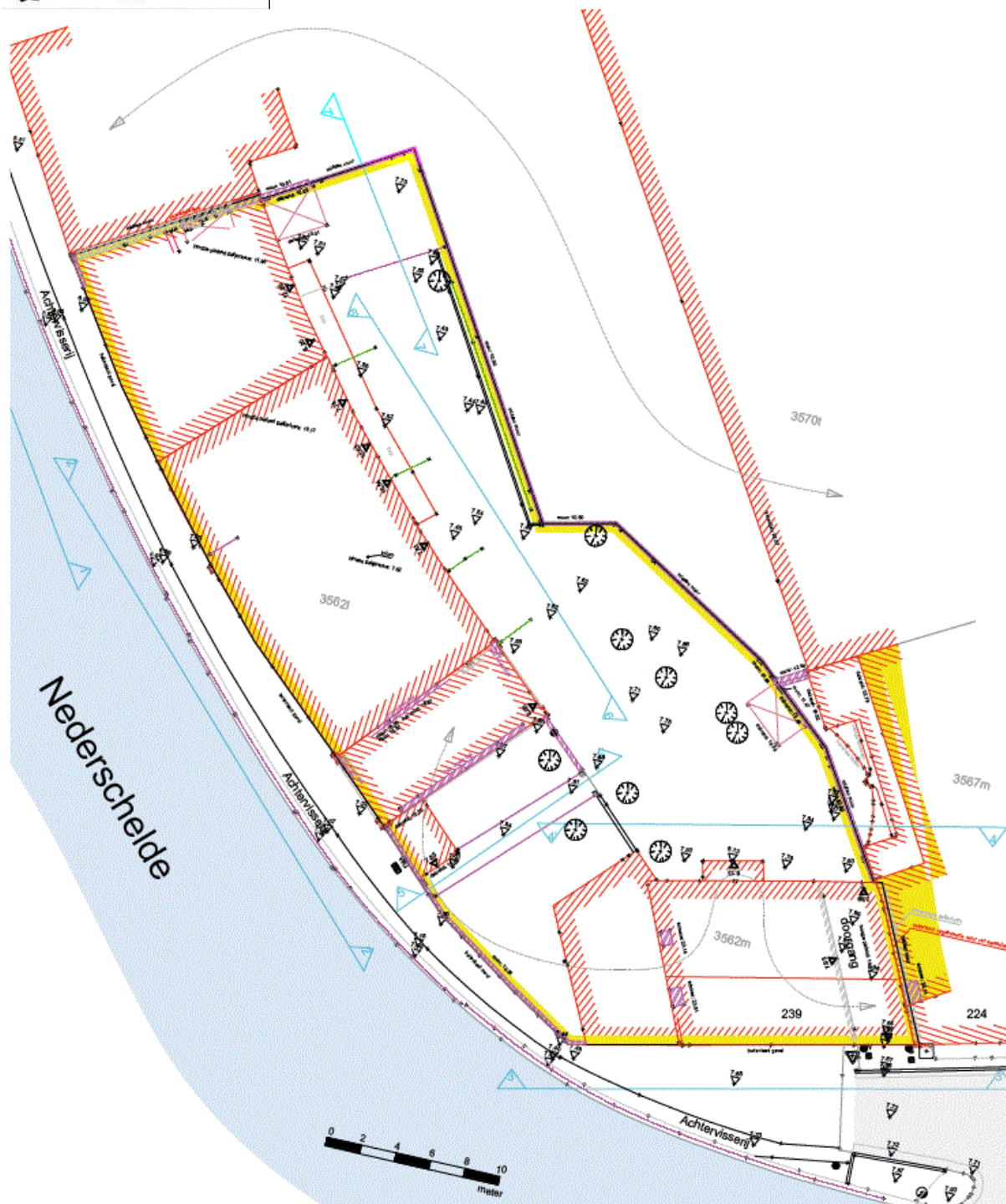
2. Inleiding

Doel van dit bureauonderzoek is het verkrijgen van een bekrachtigde archeologienota naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning te Gent, Achtervisserij 239 – 249. In deze archeologienota wordt via een bureauonderzoek nagegaan welke mogelijke archeologische en cultuurhistorische waarden zich binnen het projectgebied bevinden. Het projectgebied wordt in eerste instantie binnen een grotere context geplaatst. Vervolgens wordt nagegaan wat de recente gebruiksgeschiedenis van het projectgebied is en wat hiervan de mogelijke impact was op perceelsniveau. Tevens wordt de mogelijke impact van de geplande werken op het eventueel aanwezige archeologische potentieel besproken. Op basis van alle voorhanden zijnde gegevens wordt vervolgens een programma van maatregelen voorgesteld.

2.1. Beschrijving van de geplande werkzaamheden

De stedenbouwkundige vergunning heeft betrekking op de gedeeltelijke sloop en renovatie van de bestaande bebouwing enerzijds en het optrekken van een onderkelderde nieuwbouw ter hoogte van de gesloopte bebouwing anderzijds. Tevens worden de vereiste ondergrondse nutsvoorzieningen vernieuwd (gescheiden riolering, sceptische putten en waterputten).

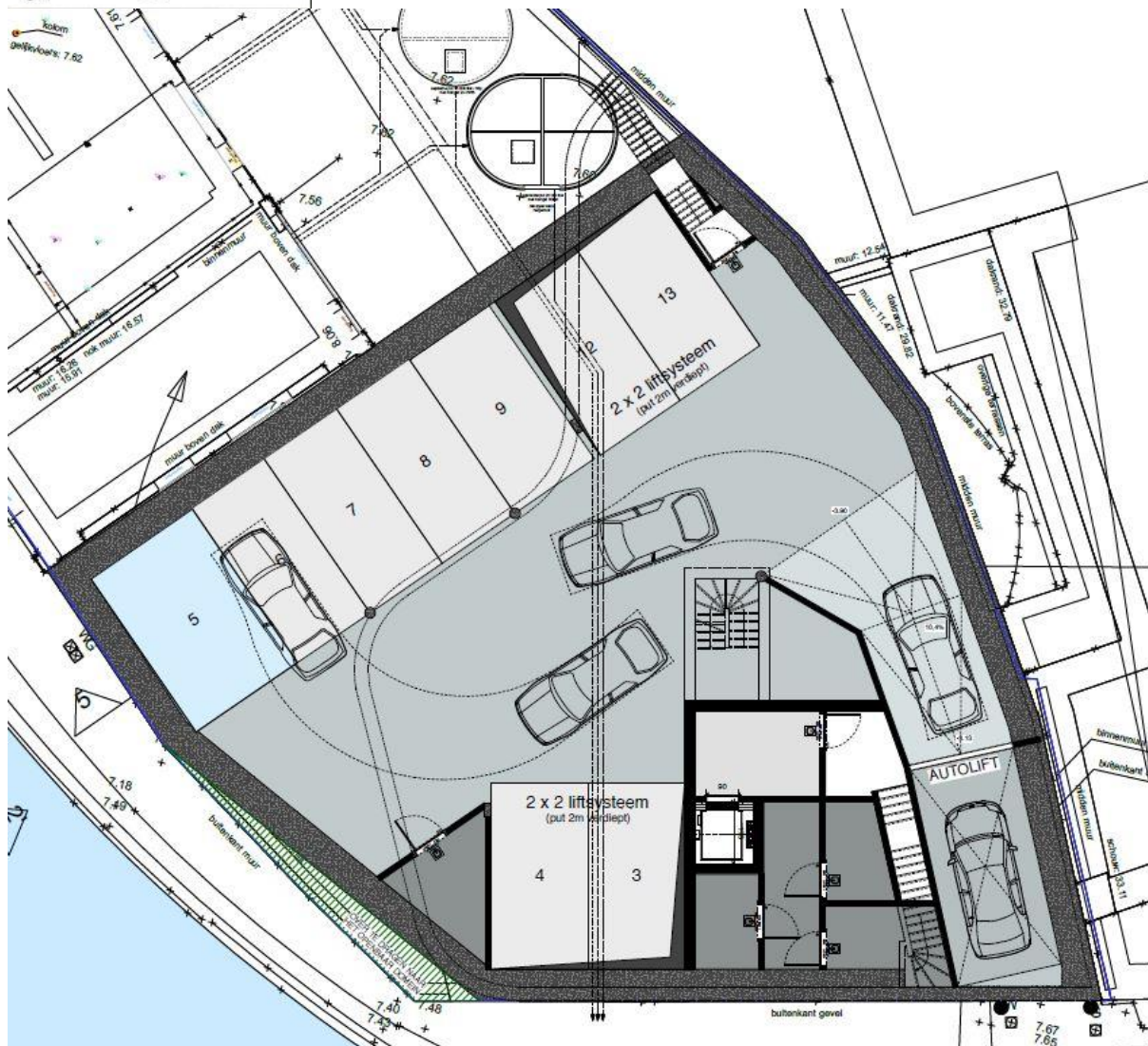
Op het terrein bevinden zich heden twee constructies gesitueerd aan de straatzijde (Achtervisserij). Het gebouw gesitueerd op het westen van het terrein zal worden gerenoveerd. De vroegere productiehal zal worden omgevormd tot appartementen. De huidige koer grenzend aan de noord- en oostzijde van de productiehal wordt heringericht als privé-tuinen. Het gebouw gelegen op de hoek met de Visserij wordt gesloopt. Hier wordt een nieuwbouw appartementencomplex gerealiseerd voorzien van een ondergrondse parkeergarage. Deze is toegankelijk via een autolift en een trap. De trap naar de garage wordt in de gemeenschappelijke groenzone ingeplant. Hier zal tevens een wadi worden gerealiseerd.

Figuur 2: Bestaande inplanting

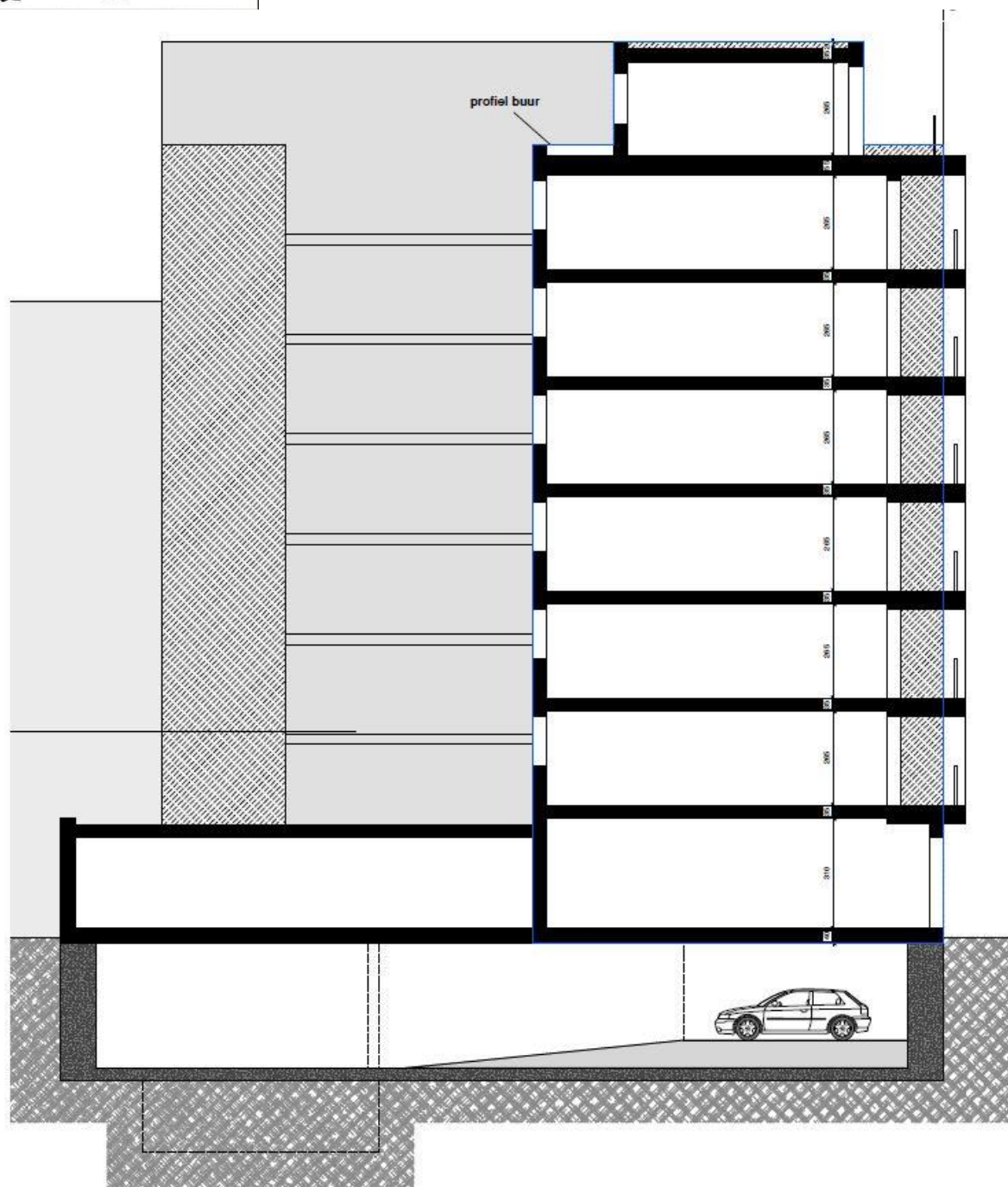
Figuur 3: Nieuwe inplanting gelijkvloers

Figuur 4: Nieuw ontwerp parkeergarage

Figuur 5: Nieuw ontwerp opbouw

Figuur 6: Nieuw ontwerp snede

2.2. Archeologische voorkennis

Er werd nog geen archeologisch onderzoek uitgevoerd binnen het projectgebied.

2.3. Methodiek van het onderzoek

Om een antwoord te kunnen formuleren op de hoger geformuleerde vraagstellingen werden verschillende acties ondernomen. Er werden hoofdzakelijk bronnen geraadpleegd die online beschikbaar werden gesteld door de Vlaamse Overheid. Na het raadplegen van de basisbronnen die

beschikbaar zijn voor het betreffende projectgebied, werd nagegaan of het nodig was om bijkomende bronnen te raadplegen of dat de geraadpleegde bronnen volstonden om een antwoord op de desbetreffende vraag te formuleren. Tevens werd geëvalueerd of het raadplegen van eventueel bijkomende bronnen extra gegevens kon opbrengen om een antwoord te kunnen formuleren op de gestelde onderzoeksvragen. Aangezien het projectgebied gelegen is in een zone die gekenmerkt is door een hoge densiteit aan bebouwing in het verleden werd extra aandacht besteed aan eventueel beschikbare online cartografische bronnen.

Om een zicht te krijgen op de landschapshistoriek van het projectgebied werden de online databases van Geopunt Vlaanderen (www.geopunt.be) en Databank Ondergrond Vlaanderen (www.dov.vlaanderen.be) geraadpleegd. De volgende kaarten werden geraadpleegd: bodemkaart, bodemgebruikskaart, erosiegevoeligheidskaart, tertiair geologische kaart en quartair geologische kaart. De geomorfologische kaart is niet beschikbaar voor het projectgebied. Tevens werd het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II (raster 1 meter) geraadpleegd. De erosiegevoeligheidskaart en de bodemkaart van Vlaanderen leverden geen meerwaarde op voor het onderzoek. Daarom werd beslist deze niet af te beelden in de archeologienota.

Om na te gaan welke potentiële archeologische sites zich in het projectgebied en de ruimere omgeving bevinden, werd de Centrale Archeologische Inventaris (www.cai.onroenderfgoed.be) geraadpleegd. Hierbij dient opgemerkt te worden dat de inventaris niet volledig is en geen garantie biedt op de aan- of afwezigheid van een eventuele archeologische sites. De ingevoerde locaties werden enerzijds op basis van cartografische, literaire en toponomische bronnen geselecteerd en anderzijds op basis van waarnemingen op het terrein (vondstmeldingen, veldprospecties, prospecties met ingreep in de bodem, archeologisch onderzoek).

Om een inzicht te krijgen in de mogelijke aanwezigheid van cultuurhistorische elementen en een verder inzicht te krijgen in de mogelijke aanwezigheid van een archeologisch bodemarchief werden verschillende beschikbare historische en cartografische bronnen online geraadpleegd. Voor de oudere periodes werd beroep gedaan op gegevens beschikbaar op www.inventaris.onroenderfgoed.be. De hier beschikbare gegevens kwamen tot stand na een uitgebreide literaire studie. De opgegeven bronnen werden niet steeds extra gecontroleerd, noch werden er bijkomende bronnen geraadpleegd. Op basis van de beschikbare gegevens werd beslist dat deze volstonden om een algemeen beeld te verkrijgen omtrent de historische ontwikkeling van het projectgebied. Voor de cartografische bronnen werden in de eerste plaats de digitaal beschikbare en georeferende plannen geraadpleegd op het online Geoportaal Onroerend Erfgoed (www.geo.onroenderfgoed.be). Het betreft de kaart van Ferraris, de kaart van Vandermaelen en de Villaretkaart. Het plan Frickx wordt omwille van de grotere onnauwkeurigheid niet behandeld maar werd wel geraadpleegd. Er werden meer geschikte historische

kaarten aangetroffen die meer informatie opleverden voor de beantwoording van de vooropgestelde vraagstelling. Tevens werden enkele 20ste en 21ste eeuwse luchtfoto's geraadpleegd op dezelfde website. Deze werden voornamelijk geraadpleegd om een zicht te krijgen op de ontwikkeling van het projectgebied en de ruimere omgeving in recente tijden maar brachten geen extra relevante informatie op. De gegevens werden aangevuld met kaarten die beschikbaar zijn op www.cartesius.be en op https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent#mediaviewer. Deze kaarten zijn niet georeferereerd maar tonen wel de omgeving waarbinnen het projectgebied zich bevindt.

Om een inzicht te verkrijgen omtrent de impact van de geplande werken op het eventuele bodemarchief werden alle plannen en gegevens via de bouwheer opgevraagd en ter beschikking gesteld door het architectenbureau. De geplande verstoringen werden vervolgens aangebracht op een analyseplan.

3. Archeologisch bureauonderzoek/assessment

3.1. Geo(morfo)logie en bodem

Gent situeert zich in de noordelijke laagvlakte van ons land, meer bepaald in zandig Vlaanderen. De zachte golvingen aanwezig in het landschap bereiken nergens een hoogte boven de 50 meter. De stad heeft haar ontstaan te danken aan de gunstige ligging aan de samenvloeiing van de Leie en de Schelde. Tevens is de stad niet ver van de Noordzee gelegen. Deze factoren droegen bij tot het ontstaan van een bloeiende middeleeuwse stad.

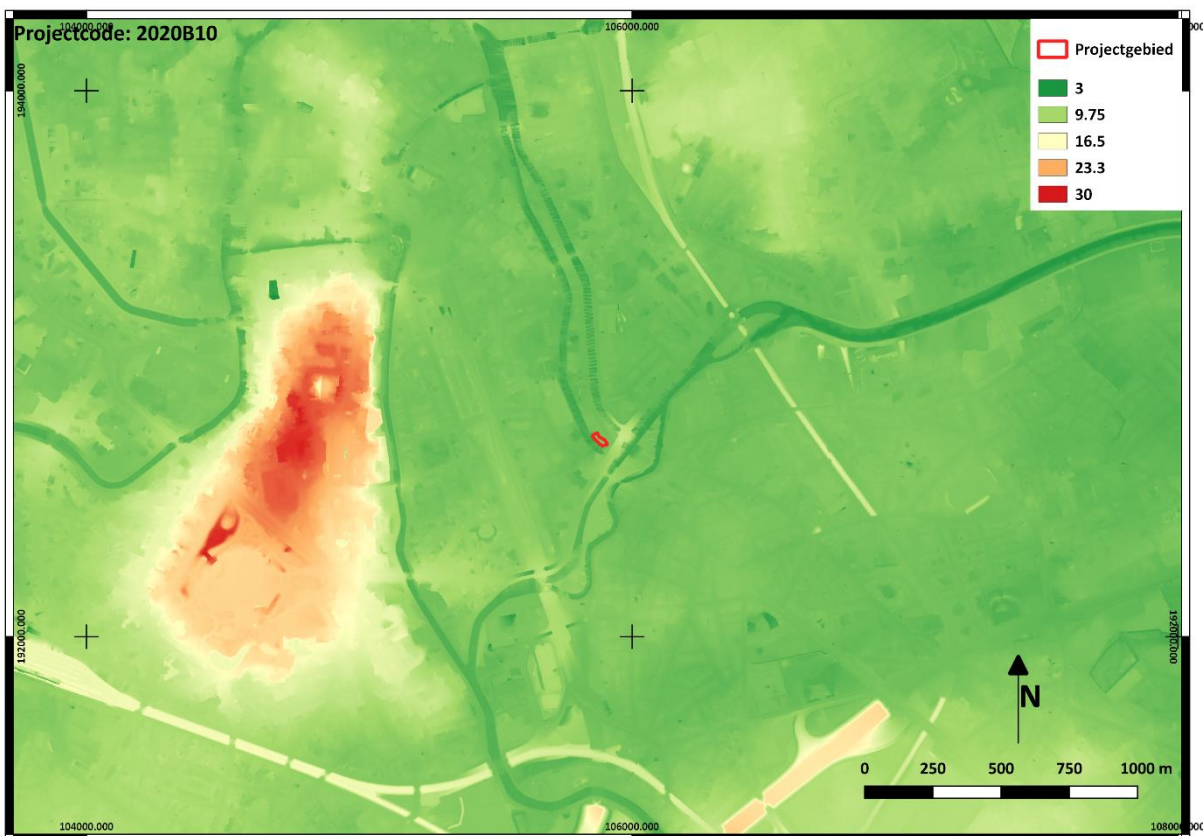
Gent bestaat landschappelijk en bodemkundig uit drie gebieden:

- Een vrij hoog zandig gebied (+5m tot +15m TAW) dat nagenoeg volgebouwd is.
- Een alluviale zone langs weerszijden van de Leie en de Schelde die door het centrum van Gent stromen.
- Een getuigenheuvel gevormd door de Blandijnberg (de top is net geen +30m TAW).

De Blandijnberg is een langwerpige heuvel die als een rest van een oude tertiaire of pleistocene schiervlakte moet beschouwd worden (circa 29 meter boven de zeespiegel gelegen). Aan de basis wordt deze heuvel ingesloten aan west- en oostzijde door de meanders van de Leie en de Schelde. In de top van de heuvel is klei van Asse aanwezig, terwijl in de flanken drie zandsteenbanken van het Lediaan als verstevigende elementen fungeren. De dalbodem ten noorden van de Blandijnberg heeft sinds het ontstaan van de stad veel wijzigingen ondergaan. Eertijds werd dit gebied, meer dan nu, gekenmerkt door het grote aantal vertakkingen van waterlopen, waardoor de lage stad in feite een amalgaam werd van onregelmatig gevormde eilandjes. Deze vertakkingen werden nog aangevuld met

kunstmatig gegraven grachten. In de dalbodem zijn tevens een aantal hoger gelegen zandheuvels bewaard gebleven. De belangrijkste is de heuvelrug die begint aan de Kouter en loopt over de Kalandenberg naar de Zandberg, waar ze haar hoogste punt (13,84 meter) bereikt; ze strekt zich verder uit over de Hoogpoort om langzaam neer te dalen naar de Leie-oeveren. Op het hoogste punt van deze zandheuvel werd één der oudste nederzettingen van de stad gevestigd.

Het projectgebied is gelegen op de linkeroever van de Schelde en situeert zich aan het uiteinde van de landtong tussen de Aftakking De Pauw en de Visserij in het zuidoosten van de stad. Deze landschappelijke situatie werd gerealiseerd omstreeks het midden van de 18de eeuw toen het Rommelwater werd gegraven. Tegen het begin van de 17de eeuw werd het terrein opgenomen binnen de stadsomwalling en verandert geleidelijk aan het natuurlijke landschap in de omgeving van het projectgebied.

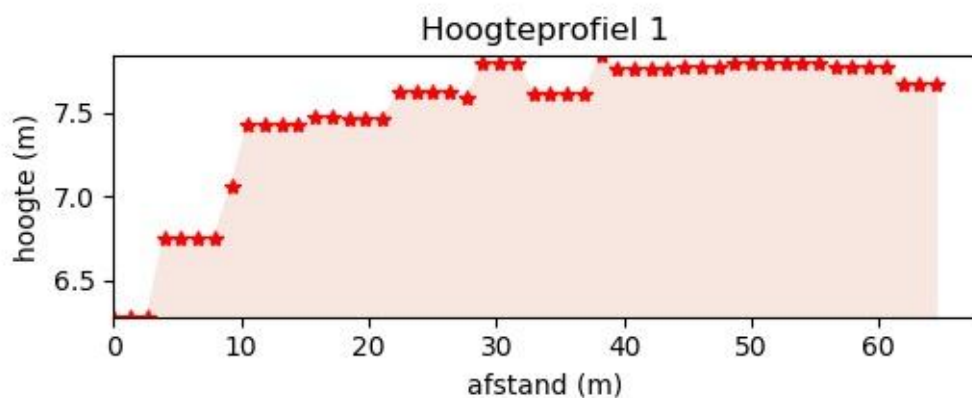
Figuur 7: Projectgebied op Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II (Bron: www.geopunt.be).

Voor de opname binnen de stadsomwalling was het terrein gelegen binnen de alluviale vlakte van de Schelde. Gezien de getijdenwerking zal het terrein gelegen in de nabijheid van een bocht van de rivier onderhevig geweest zijn aan regelmatige overstromingen. Op de 16de-eeuwse kaart van Van Deventer (zie verder) is deze zone in het blauwgroen aangeduid, allicht een verwijzing naar de natte aard van de

omgeving. Deze landschappelijk ongunstige ligging maakt dat het terrein weinig aantrekkelijk was voor een permanente menselijke vestiging in het verleden.

Figuur 8: Detail van het DHM ter hoogte van het projectgebied

Figuur 9: Doorsnede door het terrein van noordwest naar zuidoost (Bron: www.geopunt.be).

Ter hoogte van het projectgebied bedraagt de TAW tussen + 6,28 meter en + 7,80 meter. De hoogtelijn doorheen het projectgebied geeft aan dat het terrein vrij vlak is in het oostelijke deel en dan geleidelijk daalt in westelijke richting om vervolgens sterk te dalen naar het uiterste noordwestelijke deel van het terrein.

Volgens de tertiair geologische kaart bestaat de ondergrond ter hoogte van het projectgebied uit de zogenaamde formatie van Gentbrugge en meer bepaald het Lid van Vlierzele. Deze formatie bestaat uit groen tot grijsgroen fijn zand, soms kleihoudend met plaatselijk dunne zandsteenbankjes. De laag is bovendien glauconiet- en glimmerhoudend.

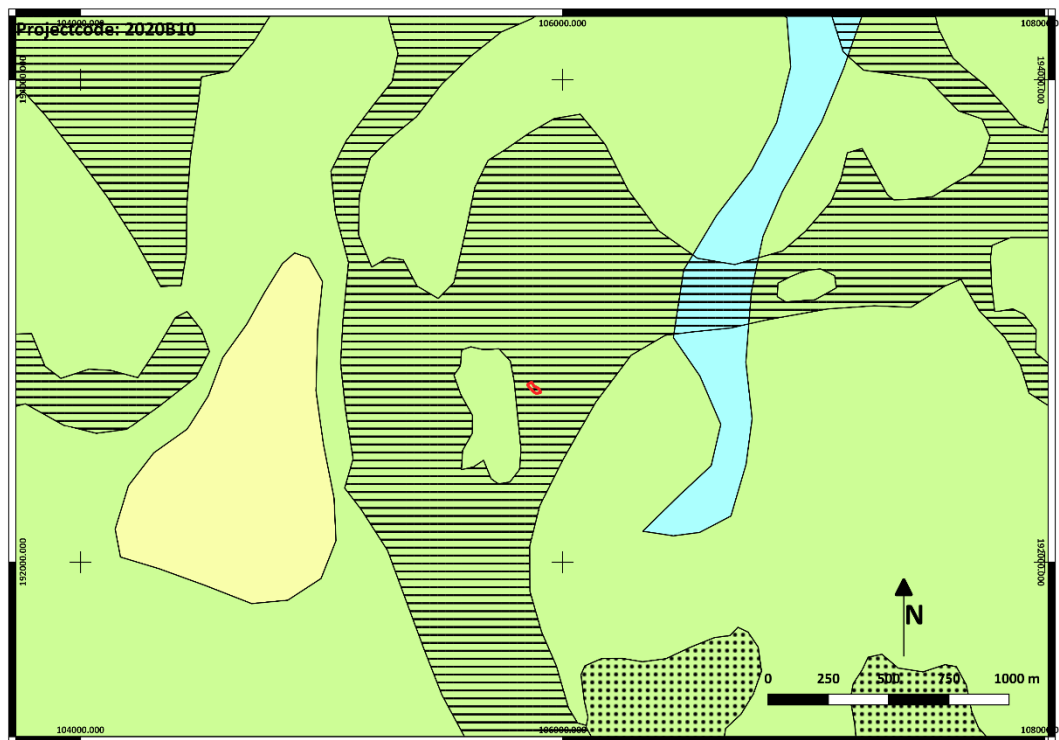

Figuur 10: Projectgebied (rode stip) op tertiair geologische kaart¹

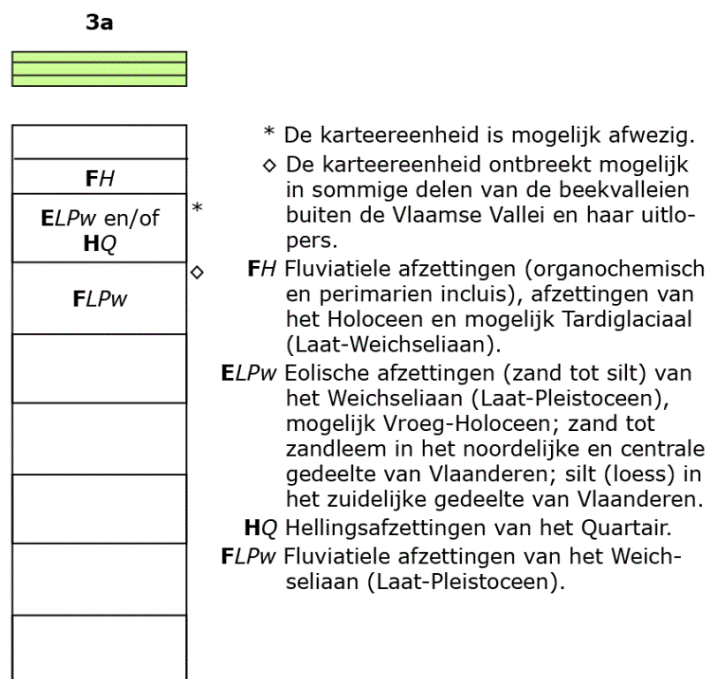
Volgens de quartair geologische kaart bevinden er zich in het projectgebied Holocene en/of Tardiglaciale fluviatiele afzettingen (**FH**) bovenop de Pleistocene sequentie. Tevens kunnen er eolische afzettingen van het Weichseliaan (**ELPw**) en/of hellingsafzettingen (**HQ**) van het quartair voorkomen. De Pleistocene sequentie bestaat uit fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) (**FLPw**). Het projectgebied valt onder het profieltype 3a.

Op de bodemkaart van Vlaanderen wordt het projectgebied gekenmerkt door bodems met het type OB, dit zijn door de mens gewijzigde of vernietigde bodemprofielen. Concreet betekent het hier bebouwde gronden.

¹ <https://www.dov.vlaanderen.be>

Figuur 11: Projectgebied (rode stip) op quartair geologische kaart²

Figuur 12: Legende profieltype 3a

In het verleden werden in de omgeving van het projectgebied verschillende boringen uitgevoerd waaruit de diepte van de quartaire afzettingen kon worden achterhaald, alsook de diepte waarop de strata afgezet ten tijde van het Weichseliaan overgaan in de strata afgezet ten tijde van het Holoceen.

² <https://www.dov.vlaanderen.be>

- **Proefnummer: kb22d55w-B72:**³

Op een perceel gelegen langs de Brusselsesteenweg op plusminus 225 meter ten zuidwesten van het projectgebied werd vastgesteld dat de dikte van de quartaire afzettingen 10 meter bedroeg. De tijdens het Weichseliaan afgezette pakketten bevinden zich op een diepte vanaf 5,50 meter onder maaiveld op plusminus 1,50 meter TAW.

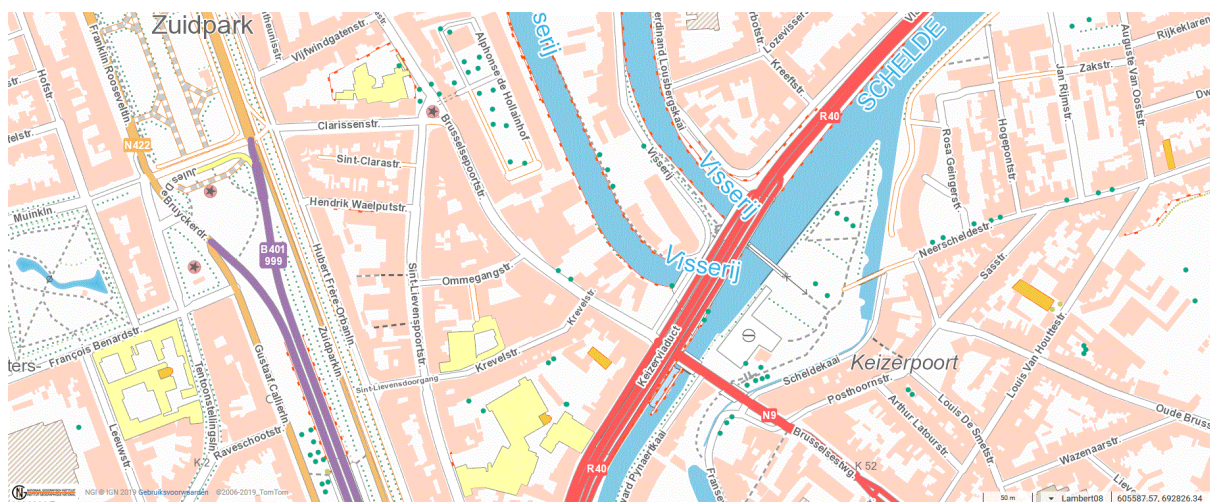
- **Proefnummer: GEO-91/061-P8:**⁴

Op een perceel gelegen aan de overzijde van de Aftakking De Pauw op 45 meter ten westen van het projectgebied werden tot een diepte van 7 meter enkel quartaire afzettingen aangetroffen. De tijdens het Weichseliaan afgezette pakketten bevinden zich op een diepte tussen 5 en 6 meter onder het maaiveld (TAW + 0,33 – 1,33 meter).

- **Proefnummer: GEO-91/061-P7:**⁵

Op een perceel gelegen aan de overzijde van de Aftakking De Pauw op 350 meter ten noord(west)en van het projectgebied werden tot een diepte van 7 meter enkel quartaire afzettingen aangetroffen. De tijdens het Weichseliaan afgezette pakketten bevinden zich op een diepte vanaf 5,50 meter onder het maaiveld (TAW + 1 meter).

3.2. Topografie

Figuur 13: Omgeving projectgebied op de topografische kaart van het NGI (Bron: AGIV)

Het projectgebied bevindt zich in het historische stadscentrum van Gent op de linkeroever van de Schelde. Het terrein is gelegen op de uiterste punt van de landtong tussen de Aftakking de Pauw (ten

³<https://www.dov.vlaanderen.be/zoeken-ocdov/proxy-boring/boorstaat/1914-077372/rapport/rapportboringstandaard?outputformaat=PDF&titel=DOV+Boorrapport>

⁴<https://www.dov.vlaanderen.be/zoeken-ocdov/proxy-boring/boorstaat/1991-010230/rapport/rapportboringstandaard?outputformaat=PDF&titel=DOV+Boorrapport>

⁵<https://www.dov.vlaanderen.be/zoeken-ocdov/proxy-boring/boorstaat/1991-010229/rapport/rapportboringstandaard?outputformaat=PDF&titel=DOV+Boorrapport>

(zuid)westen) en De Visserij (ten noordoosten). Ten zuidwesten van het projectgebied situeert zich de Achtervisserij. De Keizerspoort bevindt zich plusminus 125 meter ten zuiden van het terrein.

Het terrein heeft een min of meer rechthoekige vorm uitlopend op een punt in het oosten en ligt met de lange zijde langs de Achtervisserij. Ten oosten van het projectgebied bevindt zich het Keizerviaduct van de R40, een naam die verwijst naar de ten zuiden van het projectgebied gesitueerde vroegere Keizerspoort. Net ten oosten van de R40 is de Schelde gesitueerd.

De Visserij was aanvankelijk de benaming voor beide kaaien en voor het in 1752 gegraven industriekanaal, het zogenaamde Rommelwater. Deze coupure werd parallel getrokken met de in 1751 recht getrokken Nederschelde en zorgde aldus voor een kortere en betere verbinding met de Zeeschelde. Later, door het graven in 1828 van de De Pauwvaart ontstond een rechtstreekse verbinding met het Handelsdok. Vandaar het aanvankelijk niet te onderschatten belang van deze coupure voor de scheepvaart en de industrie. Heden wordt met Visserij de met platanen beplante kaai aangeduid tussen de Nederschelde en het gegraven kanaal, de overzijde van de Visserij heet thans Lousbergskaai. De smalle strook grond tussen beide waterwegen was eind 18de eeuw uitgegroeid tot een industriële zone waar zich verscheidene belangrijke bedrijven gevestigd hadden. Voor hun energiewinning deden zij immers beroep op watermolens die aangedreven werden door het waterverval bij het Visserijsas tegen de Schelde en voorts werd gebruik gemaakt van windmolens. Aan beide zijden of wandelingen van de coupure, doch voornamelijk langs de huidige Lousbergskaai lieten industriëlen hun woonsten optrekken. Uitbreiding met industriële gebouwen tot midden 19de eeuw vond voornamelijk plaats langs de zogenaamde Achtervisserij aan de Nederschelde die na het graven van de Visserij vooral als afwateringskanaal dienst deed. Door de verplaatsing van de industriële activiteit naar het havengebied als gevolg van de enorme industriële expansie in de tweede helft van de 19de eeuw werden de industriegebouwen verdrongen door burgerhuizen die thans nog steeds het uitzicht van de Visserij bepalen. De gevelwand is dan ook een aaneenschakeling van voornamelijk in het derde kwart van de 19de eeuw opgetrokken bepleisterde en met stuc versierde lijstgevels met licht verspringend kroonlijstniveau, tenzij waar zich oudere of jongere constructies bevinden uit eind 18de eeuw of van circa 1900. Doordat deze straat zich aan de grens van de stad bevond onderging zij na 1900 weinig wijzigingen en behield iets van haar vroegere "boulevard" allure. Bij het wegvallen van haar oorspronkelijke bestemming begon echter ook en vooral sinds de eerste helft van de 20ste eeuw het verkrottingsproces, aanvankelijk van de resterende industriële gebouwen, heden ook van de woonhuizen die dan ook dreigen vervangen te worden door flatgebouwen.⁶

⁶ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/2838>

3.3. Historische, cartografische en archeologische kennis

Het ligt niet in onze bedoeling de volledige ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis van de stad uit de doeken te doen. In het volgende hoofdstuk zullen de belangrijkste historische ontwikkelingen worden aangehaald met als doel een inschatting te maken van het archeologische potentieel van het projectgebied.

3.3.1. Korte historiek van Gent (geschreven bronnen)⁷

Een belangrijk gegeven in de geschiedenis van de stad Gent is haar ligging aan de samenvloeiing van de Leie en de Schelde. Beide rivieren bepalen het lage en waterrijke landschap van zandig Vlaanderen. De riviervalleien wisselen elkaar af met zandige hoogten die zelden hoger reiken dan 15 meter. In Gent bevindt zich zulke top, de Blandijnberg, met een hoogte van maar liefst 28 meter. Deze gunstige landschappelijke situatie is reeds 60000 jaar lang een aantrekkelijke plaats voor de menselijke ontginning in de ruimere omgeving van het huidige stadscentrum, waarvan het ontstaan en de ontwikkeling nauw samenhangt met de historische bewoningsgeschiedenis ten gevolge van deze gunstige landschappelijke situatie.

Beide rivieren hebben doorheen de eeuwen als belangrijke handelsroute dienst gedaan. De aanwezigheid van water zorgde tevens voor nadelen. Zo was de stad in het verleden regelmatig onderhevig aan overstromingen. Een feit dat de inventieve Gentenaars omdraaiden in hun voordeel door het overvloedige water te gebruiken als verdedigingselement.

Bovendien is de stad niet ver gelegen van de Noordzee. De stad heeft in het verleden steeds getracht een zo rechtstreeks mogelijke verbinding met de zee te verzekeren. Daarom werden verschillende kanalen gegraven : de Lieve (1269), de Sassevaart (1547), kanaal Gent – Brugge (- Oostende) (1614), de Coupure (1751 – 1753), Gent – Terneuzen (1825 – 1827).

Ook als kruispunt voor landwegen is Gent een belangrijk centrum. De oudste is de Gallo-Romeinse weg tussen Bavay en de oude vicus Gent. Een andere is de weg Brugge – Keulen, die voor het eerst vermeld wordt in de late elfde eeuw en over Gent, Aalst, Brussel, Leuven, Tienen, Sint-Truiden, Maastricht en Valkenburg liep. Het economische belang van deze middeleeuwse verbindings- en handelsweg is niet te onderschatten.

De stenen vuistbijl die in 1976 in de Blaarmeersen werd opgegraven verwijst naar de oudste periode van menselijke aanwezigheid en dateert uit het midden-paleolithicum (ca. 70.000 – 35000 BP). Resten uit de overgang van het epopaleolithicum naar het mesolithicum (9600 – 9000 BP) werden aangetroffen in de vorm van vuursteenconcentraties ter hoogte van de Tweekerkenstraat. Op de hoge zandruggen, zowel bij de samenloop van Leie en Schelde als langs de Kale-Durme, werden werktuigen

⁷ BOONE, M. & G. DENECKERE, et. al., *Gent : stad van alle tijden*, Brussel, 2016, p. 21-53.

uit het mesolithicum (ca. 8000 – ca. 4000 BP) aangetroffen. Ter hoogte van het Goudenleeuwplein (in het midden van het huidige stadscentrum) werden bij archeologisch onderzoek resten uit het midden-neolithicum aangetroffen. Ook elders in het huidige stadscentrum worden af en toe hertshoornen voorwerpen uit het neolithicum ontdekt.

Resten uit de bronstijd bestaan in het stadscentrum uit zwaarden en sierraden. In de periferie van de stad, bijvoorbeeld langs de Hogeweg, werden grote cirkelvormige grafmonumenten uit de vroege tot midden-bronstijd onderzocht, een aanwijzing van een hiërarchisch georganiseerde maatschappij. Ook uit de ijzertijd worden verspreid over het Gentse grondgebied resten aangetroffen. In het stadscentrum blijven deze vaak beperkt tot uitzonderlijke en zeer gefragmenteerde sporen al dan niet in combinatie met vondstenconcentraties (bijvoorbeeld Schepenhuisstraat), maar onderzoek buiten het stadscentrum (bijvoorbeeld Sint-Denijs-Westrem) tonen het bestaan aan van goed georganiseerde erven bestaande uit houten hoofd- en bijgebouwen binnen een greppelstructuur.

Dat er in Gent eveneens een Keltische aanwezigheid mag worden verwacht, kan vermoed worden aan de hand van de oorspronkelijke benaming Ganda. Dit Keltische toponiem staat voor een nederzetting aan de samenvloeiing van twee rivieren. De plek bij de samenvloeiing, op de plaats van de latere Sint-Baafsabdij, wordt beschouwd als de ankerplaats in Gent voor de overgang van de premiddeleeuwse nederzettingen naar de middeleeuwse stad.

Het is net op de plaats van deze samenvloeiing dat tot op heden de meeste aanwijzingen werden aangetroffen voor het bestaan van een belangrijk centrum in de Romeinse periode. Een centrum dat gezien de aanwezigheid van overwegend geïmporteerd aardewerk en basalt uit het Eifelgebied ongetwijfeld een belangrijke economische rol speelde in de regio. Een regio waarin zeker in de 2de en 3de eeuw talrijke andere nederzettingskernen met hoeven met inheems-Romeinse tradities voorkwamen. Op The Loop in Sint-Denijs-Westrem bijvoorbeeld werd het beeld van kleine nederzettingen van enkele erven met houten hoofdgebouw, bijgebouwen, spijkers en een waterput bevestigd. Andere sites bevinden zich onder andere te Drongen (1ste – 2de eeuw). Het landschap waarbinnen deze nederzettingen voorkwamen bestond uit overwegend matig natte tot natte dekzandgebieden. De door greppels omgeven hoevearealen bevatten eveneens elders gesitueerde ruraal-agrarische complexen. In de onmiddellijke omgeving van de nederzettingen werden de doden bijgezet in crematiegraven. Resten van een dergelijk graf (te dateren omstreeks het jaar 100) werden archeologisch onderzocht op de top van de Zandberg.

In de 3de eeuw lijken de nederzettingen te worden verlaten, allicht ten gevolge van de invallen van de Germanen. Latere Romeinse resten blijken zich binnen het stadscentrum voornamelijk te concentreren in de nabijheid van het rivierenknooppunt.

Met de komst van de Frankische periode treedt voor Gent op archeologisch gebied een vrij onbekende tijd aan. Verspreid over het hele grondgebied worden wel materiële sporen aangetroffen uit de periode 5de – 7de eeuw die wijzen op de aanwezigheid van kleine Merovingische nederzettingkernen, maar de resten zijn vaak te fragmentarisch om voldoende informatie op te leveren omtrent het uitzicht en de organisatie van deze nederzettingkernen. In de rand rond de stad werden wel resten van een vroegmiddeleeuwse nederzetting aangetoond in Sint-Denijs-Westrem. Tevens werd hier het bestaan van een dorp in de periode 10de – 12de eeuw aangetoond. De erven omvatten zeer grote hoofdgebouwen, bijgebouwen en waterputten opgetrokken in hout of leem. De nederzetting had een minimale oppervlakte van 1 ha en bestond naast de kern tevens uit met greppels ingedeeld land. Opvallend is de vestiging op de hoge flank van een zandige hoogte met zicht op de Leie.

Verdere aanwijzingen omtrent het vroegmiddeleeuwse Gent en omgeving kunnen gevonden worden in toponiemen als Wondelgem, Westrem, Ekkergerm, Rooigem, Aaigem... Enkele ontwikkelden zich tot dorpskern, anderen worden enkel herinnerd in de naam van een wijk, terwijl een enkele zich ontwikkelde tot omwalde site. Slechts een zeer beperkt aantal van deze kernen zouden zich na de kerstening van de 7de eeuw ontwikkelen tot kerkdorpen. Voor Gent is het voornaamste voorbeeld hiervan Ekkergerm.

Op basis van historische bronnen kan het grondbezit in de omgeving van Gent worden gereconstrueerd. Ten noordwesten van de latere stad (grondgebied Ekkergerm en Wondelgem) lag een groot Merovingisch kroondomein (de 'fiscus Marca'). Op grondgebied van het huidige Oostakker, ten noordoosten van de latere stad, bevond zich de nederzetting Slote met een omvangrijk, gedeeltelijk bebost bezitscomplex dat onder de verschillende leden van eenzelfde aristocratische familie was verdeeld. Ten zuiden van de latere stad bevond zich het domein (Sint-Pieters-)Aaigem, een eveneens koninklijk bezit. Nog zuidelijker troffen we een koninklijk jachtgebied, het Scheldehout) dat een deel van de streek tussen Leie en Schelde omvatte. Ten zuidwesten van de latere stad lagen op beide oevers van de Leie sterk versnipperde bezittingen toebehorend aan kleinere grondbezitters. Het oprichten van twee abdijen in de 7de eeuw (Sint-Baafs en Sint-Pieters) brengt grondige wijzigingen aan in de hierboven beschreven bezitsverhoudingen.

In de 7de eeuw was Ganda een niet-rurale nederzetting met Romeinse antecedenten gelegen aan de samenvloeiing van Leie en Schelde die dienst deed als centrum van de 'pagus Gandao' (of 'pagus Gandensis'). In de Gentgouw, een administratieve onderverdeling van het Frankische Rijk, oefende een (gouw)graaf in naam van de koning het bestuur en de rechtspraak uit. Met de oprichting van beide abdijen wordt Gent eveneens een kerkelijk centrum wat al vrij snel leidde tot wijzigingen in de juridische centrumfunctie van Ganda. Niet enkel breidden de abdijen ten gevolge van schenkingen en aankopen uit tot de grootste grondbezitters in de Gentgouw maar bezaten ze tevens reeds

zogenaamde immuniteit voor hun domein tegen het midden van de 8ste eeuw. De abdijen werden zelf verantwoordelijk voor het uitoefenen van het bestuur en de rechtspraak binnen hun domein. Dit leidde dan weer tot het opsplitsen van het overige deel van de Gentgouw in de aanpalende gouwen in de 8ste en 9de eeuw. Echter omwille van politieke en strategische redenen werd de Gentgouw onder de West-Frankische koning Karel de Kale heropgericht. Reden was de ligging aan de grens die door de Schelde werd gevormd en allicht ook toenemende dreiging van de Noormannen in het Scheldebekken. Voor de ontwikkeling van Gent tot stad speelden drie bewoningskernen een belangrijke rol. De oudste van deze kernen, de huidige Sint-Machariuswijk (net ten oosten van de samenvloeiing van Leie en Schelde en iets perifeer gelegen ten opzichte van het huidige stadscentrum), bevindt zich op de zandige opduiking waar het vroegere Ganda zich bevond. Het vormde reeds in de Romeinse tijd het voornaamste bevolkingskern in de regio en zou ook in de Frankische tijd het centrum van de Gentgouw blijven. Beide andere zones, het gebied rond de huidige Sint-Baafskathedraal op de linkeroever van de Schelde en het gebied op beide oevers van de Leie ten zuiden van het latere Gravensteen, zijn lange tijd ruraal gebleven. Tussen de Leie en de Schelde strekte zich een hoger gelegen kouterrug uit die voor een groot deel bestond uit een open akker dat bij het domein van de Sint-Pietersabdij, gelegen op de Blandijnberg, behoorde. De huidige benaming Kouter verwijst nog naar deze toestand. Het plein vormde het meest noordelijke uiteinde van dit blok landbouwland. Ook de naam Veldstraat en Nederkouter verwijzen nog naar dit pre-stedelijke landschap.

De ontwikkeling van het hedendaagse Gent moet gezocht worden in de 9de eeuw wanneer er in historische teksten sprake is van het 'portus Ganda'. De term 'portus' verwijst naar een handelsnederzetting aan een rivier. Het feit dat de eerste decennia van de eeuw nog naar Ganda wordt verwezen als 'locus' toont aan dat de commerciële functie van de nederzetting dominant was geworden. Het gebruik van de naam Ganda en het aantreffen van Rijnlands aardewerk uit Badorf tijdens archeologisch onderzoek situeert deze nederzetting in de buurt van de Sint-Baafsabdij. De agrarische en artisanale producten, geproduceerd op de domeinen, werden in de abdij gecentraliseerd. De overschotten konden vervolgens ten gelde worden gemaakt. Als aanknopingspunt van regionale handel vormde de abdij een belangrijke aantrekkingspool. Vlakbij ontstond dan ook allicht deze 'portus'.

Aan deze ontwikkeling kwam een abrupt einde met de Noormanneninvallen in de tweede helft van de 9de eeuw. In 879/880 werd de Sint-Baafsabdij zo grondig verwoest dat ze decennialang onbewoond bleef. Het portus werd verlaten en de bewoners vestigden zich 500 meter stroomopwaarts op de linkeroever van de Schelde (Gandavum). Hier werd allicht tegen het einde van de 9de eeuw een halfcirkelvormige omwalling aangelegd langs de Schelde. De 6 ha omwalde oppervlakte vormde het eigenlijke startpunt van de ontwikkeling van de middeleeuwse stad. Hierbinnen bevond zich de oudste

kerk van de stad, Sint-Jans. Op de Scheldeoever bevond zich een aanlegplaats waarlangs in de buurt een versterkte toren werd opgericht (vanaf de 13de eeuw gekend als het Geraard de Duivelsteen).

Tegen het midden van de 10de eeuw moet Gandavum reeds een belangrijke groei hebben gekend. Immers is er in historische teksten sprake van verkavelde en bewoonde percelen in het portus tussen Leie en Schelde en op de linkeroever van de Leie. Oorzaak is allicht de oprichting van een grafelijke versterking op een eiland tussen twee armen van de Leie in de vroege 10de eeuw (het Gravensteen). Deze versterkingen nemen in de 10de eeuw de economische rol over van de kloosters. Zij vormden voortaan de domaniale centra voor de centralisatie en de redistributie van de opbrengsten van de grafelijke domeinen.

In de 10de eeuw bestond Gent allicht dus uit twee kernen die samen het 'portus Gandavum' vormden en in de loop van de eeuw zouden aaneengroeien tot de middeleeuwse stad. Rond het jaar 1000 zou Gent reeds een bevolkingsnederzetting van enige betekenis geweest zijn met minstens een deel van de bevolking die zich bezig hield met handelsactiviteiten. Zo nam het portus in de 10de en bij aanvang van de 11de eeuw een belangrijke positie in de internationale laken- en wolhandel in en werd een jaarmarkt ingesteld op 1 oktober.

Gent kende in de 10de en de 11de eeuw dan ook een enorme bevolkingstoename met onder andere de uitbreiding van de Sint-Janskerk en de oprichting van enkele nieuwe stadskerken (Sint-Jacobs, Sint-Michiels en Sint-Niklaas) als resultaat op het einde van de 11de en in het begin van de 12de eeuw. De toegenomen rijkdom van de handelaars in de stad leidde ertoe dat ze van de voogdij van de kloosters af wilden (de reden dat het hen oorspronkelijk zo voor de wind ging). Vermoedelijk in de vroege 12de eeuw werd de grondcijs afgekocht. De eerste echte stadsomwalling, met een gracht (Ketelvest) dwars door de kouter van de Sint-Pietersabdij, dateert uit deze periode en werd door de stadsgemeenschap zelf gerealiseerd. Voortaan was er sprake van het 'oppidum' in de teksten van de kloostergemeenschap. Een verwijzing naar de juridische autonomie en de omwalling.

In de loop van de 11de tot de 13de eeuw groeide Gent uit tot een van de belangrijkste steden van Noordwest-Europa. Met een omwalde oppervlakte van 644 hectare en een omtrek van ruim 12 kilometer omwalling was Gent in de vroege 14de eeuw ook een van de grootste steden. Hierbij dienen echter ook de twee abdijdomainen met hun grote open ruimtes, die slechts geleidelijk in het stedelijke weefsel werden opgenomen, te worden gerekend.

Vanaf het midden van de 13de eeuw begon men met het optrekken van een nieuwe vesting. Er werden nieuwe poorten, torens, gemetselde muren en wallen opgetrokken. De nieuwe vesting vormde echter geen aaneengesloten geheel. Men vertrouwde nog steeds op het overvloedig aanwezige water op het grondgebied van de stad. Door bediening van enkele strategisch geplaatste sluizen kon men een deel van de moerassige gronden rond de stad blank zetten bij een eventuele aanval van buitenaf.

Het projectgebied situeert zich aan de rand van en net binnen de 16de eeuwse stadsuitbreiding van Gent. Herhaaldelijke aanvallen en oorlogen op het einde van de 15de eeuw en in de 16de eeuw eisten een versterkte stadsomwalling. Zo werd in 1488 reeds, na de mislukte aanval van Frederik III van Oostenrijk, de sluis die het meest weerstand geboden had versterkt, namelijk het "Rabot" op het Lievekanaal naar Damme. Tussen de Muide- en Hospitaalpoort werd een gracht gegraven in het verlengde van de ringgracht rondom Sint-Baafsdorp. Achter het Sint-Elisabethbegijnhof werd de zogenaamde Begijntoren opgetrokken (1490). De meest zwakke punten van de tweede omwalling waren aldus verstevigd.

Ingrijpende wijzigingen hadden echter plaats na de oproer en reactionaire houding van de stad tegenover Karel V in 1539-40. Het opleggen van de Karolijnse Concessie had immers zware gevolgen; de stad werd gedeeltelijk ontmanteld, de binnenpoorten afgeschaft en een dwangburcht werd opgericht op de plaats van de Sint-Baafsabdij waarbij ook de poorten en omwalling van het Sint-Baafsdorp moesten verdwijnen. Het zogenaamde Spanjaardkasteel werd naar Italiaans model ontworpen door de krijgswaarkundige Donato Buoni di Pellezuoli, die eveneens de Antwerpse omwalling ontwierp. In dezelfde periode (1547) werd binnen de muren de verbinding tussen Leie en Sassevaart verwezenlijkt (Tichelrei, Schipgracht of Meerhem). Na de bedreiging van de geuzen (1572), de muiterij van Spaanse soldaten en de oorlogsverklaring van Don Juan werden de Spaanse troepen verjaagd en het kasteel reeds gedeeltelijk ontmanteld in 1577. De dringende noodzaak deed zich echter voor een aaneensluitende, stadsversterking te voorzien met dammen, vesten en bastions, bestand tegen de nieuwe krijgsmiddelen.

De nieuwe omwalling, tot stand gekomen tijdens het calvinistische bewind (1577-1584) zal in grote lijnen de 13de-eeuwse grenzen volgen doch met een geringere omtrek door de strakke aflijning: de oostelijke flank kwam iets dichterbij het centrum en de Muidewijk bleef om strategische redenen extra muros. De meeste grachten en poorten bleven bewaard, werden herbouwd of versterkt door een bastion en de grachten ontdubbeld.

Naar de plannen van ingenieur J. du Bois werd begonnen met de meest bedreigde oostzijde van de stad, tussen de Muide en Keizerpoort. De buitengracht van het Spanjaardkasteel werd in noordelijke en zuidelijke richting verlengd en voorzien van twee bastions, het zogenaamde Papenbolwerk (in het noorden, bij de vroegere Papenstraat, heden Doornzelestraat) en het Geuzenbolwerk (bij de 16de-eeuwse Dampoort, ook Geuzenpoort genaamd). Ze werden ontworpen door Maarten van Thol naar Oud-Nederlands type.

De Keizer- en Sint-Lievenspoort werden in 1578 van een bolwerk voorzien en een machtig bastion, het zogenaamde Leysenbastion verdedigde het stadsgedeelte ten westen van de Sint-Lievenspoort. Ook

de Hoge Vest tussen de Bovenschelde en Leie kreeg een bastion, het zogenaamde Oranjabolwerk, in 1579 versterkt met het Graven- of Nassaubolwerk, evenals de Heuverpoort.

Voor het eerst ook werd een vest gegraven tussen de Bijloke en Einde Were; naar de Brugse poort toe werd de bestaande gracht verbreed en rond drie bastions geleid: het bolwerk van Einde Were, het bolwerk Thenden Mueren en het Hembysebolwerk. Ook de Begijntoren tussen de Brugse poort en het Rabot werd door een bastion versterkt. De oude Vogelenzanggracht werd, naar de Sassevaart toe ont dubbeld met een buitenvest die doorgetrokken werd doorheen Meerhem. De langgerekte strook van de Muide tenslotte, omgeven door haar oude gracht, bleef voorlopig buiten de gebastioneerde omwalling.

Zo kreeg de stad in een korte tijd (1577-1581) haar gesloten driehoekige omtrek die ze tot het einde van de 18de eeuw zal behouden en die in de huidige stadsplattegrond nog duidelijk terug te vinden is. Immers de meeste vesten werden pas einde 19de eeuw gedempt en omgevormd tot brede boulevards, heden herschapen in een drukke verkeersring omheen de stad. Het is deze 16de-eeuwse vestinggordel, één der belangrijkste ingrepen in Gents urbanistische verleden die als afbakeningsgrens voor dit deel van de inventaris genomen werd.

De bebouwde oppervlakte in deze periode bleef ongeveer dezelfde en was zelfs iets verminderd door het slopen van talrijke huizen in het Sint-Baafsdorp en in de onmiddellijke omgeving van de wallen en poorten. Ook het bevolkingsaantal was aanzienlijk gedaald, voornamelijk door de talrijke migranten tijdens de godsdienststroeibelen.

Het stadsbeeld zelf onderging wel enige wijziging en renovatie, verplicht door de herhaaldelijke ordonnanties met verbod nog houten gevels te bouwen en betoelaging voor vernieuwde stenen gevels. Slechts één houten gevel, maar talrijke 17de-eeuwse stenen gevels bleven tot op heden bewaard.

Het administratieve grondgebied van de stad was einde 16de eeuw reeds uitgebreid door de aanhechting van de wijk "Banmijl" (1578) tot de Rietgracht, het gebied van Meulestede en in het zuidoosten het gebied tussen de Heirnis en de Schelde. De oppervlakte besloeg toen reeds 1347 hectare.

In de 17de eeuw werd de gebastioneerde omwalling verder voltooid, en op verschillende plaatsen versterkt tegen de herhaaldelijke aanvallen van Lodewijk XIV. Aan de weinig beschutte zuidkant werd het zogenaamde "Montereyfort" gebouwd (1671), een afzonderlijke versterking in hoornwerk. In de loop van de tweede helft van de 17de eeuw werd ook de versterking van het Sint-Pietersdorp voorzien van een supplementaire muur met nog bewaard gebleven wachttorentje aan de rechter Scheldeoever (1658-59).

Vooruitspringende bastions werden opgericht aan de Antwerpse, Kortrijkse en Brugse poort en aan de Muide en Meulestede die zodoende volledig binnen de stadsomwalling kwamen te liggen.

Het bestuur van de aartshertogen Albrecht en Isabella (1598-1621) betekende een tijdelijk economisch herstel en intense bouwactiviteit voor Gent: talrijke kerken en kloosters, vernield door de beeldenstormers, werden heropgericht en symboliseren het herstel (zoals de Sint-Pietersabdij).

Pas in het begin van de 18de eeuw onder het Oostenrijks bewind (1713-1792) zullen nieuwe elementen het Gentse stadsbeeld wijzigen. In deze vredesperiode en door een zekere protectionistische politiek (binnen het Oostenrijks gebied) kwamen handel en nijverheid terug tot leven en werden nieuwe industrieën ingevoerd. Ernstige pogingen werden ondernomen om het verkeer te verbeteren. Zo werd de grondslag gelegd voor de heden internationaal belangrijke grote steenwegen die Gent met de overige steden van België verbinden. Door het rechte trekken van de bochten en meanders van de Schelde (bij de Heirnis, tussen 't Strop en Ter Platen) en het uitgraven van verschillende verbindingskanalen (de Coupure tussen de Brugse Vaart en de Leie in 1751-53 en de Visserij als verkorting van de natuurlijke Scheldearm, gelijklopend met de Nederschelde, in 1752 en in 1828 door het De Pauwkanaal rechtstreeks in verbinding gesteld met het Handelsdok en de Sassevaart) kwam een net van goed bevaarbare waterlopen tot stand. Hier ontstonden ook de eerste Gentse industriezones. In 1779 werd aan de Coupure Links het keizerlijk Entrepot opgericht ter vervanging van het Pakhuis op de Koornmarkt. Uit de bouwaanvragen van het begin van de 19de eeuw bleek dat hiernaast talrijke industrieën opgericht werden: katoenspinnerijen, suikerraffinaderijen, een papierfabriek en talrijke magazijnen. Gecombineerd hiermede ontstond reeds een typische burgerwijk langsheen de bekende landelijke wandelingen. Na het graven van het zeekanaal Gent-Terneuzen en de uitbouw van de haveninfrastructuur met het Handelsdok (1827-28) verschoof de industrie geleidelijk naar het noordelijke stadsgedeelte en groeiden de promenades aan de Coupure langzaam uit tot burgerlijke woonwijk.

De gunstig bereikbare smalle strook grond tussen de Visserij en Neder-Schelde, gecombineerd met de toepassing van water- en windmolens als drijfkracht vormden vanaf het einde van de 18de eeuw een tweede belangrijke aantrekkingspool voor manufacturen en industrieën. Hier ook wijzen bouwaanvragen op de aanwezigheid van verschillende papierfabrieken, houtzagerijen, een olieslagerij en een stadsstoomgraanmolen naast rijkelijke burgerhuizen.

Voornamelijk de noordelijke Visserij zal vrij vlug, door de concurrentie van het havengebied omschakelen tot burgerwijk terwijl het zuidelijke tot op heden zijn industrieel karakter min of meer behouden heeft.

In het kader van de hervormingspolitiek van Jozef II werd van 1781 af geleidelijk met de ontmanteling van de stad gestart en werden de meeste stadspoorten gesloopt (Muidepoort, Dampoort, Keizerpoort,

Kortrijkse en Brugse poort). Tijdens het Frans bewind (1792-1815) was de Gentse industrie dus in volle bloei gekomen dankzij de mechanisatie van de katoennijverheid en de ruime uitvoermogelijkheden in het Franse afzetgebied. Administratief vermeerderde de oppervlakte van de stad nog aanzienlijk in deze periode, daar na het verbeurd verklaren van de kerkelijke goederen in 1796 het zogenaamde Sint-Baafs- en Sint-Pietersdorp (tot dan onafhankelijke stadsgedeelten respectievelijk onder het gezag van het Bisdom en de Sint-Pietersabdij) onderworpen werden aan het stedelijk gezag. De stadsoppervlakte bereikte circa 2300 hectare. Tot circa 1800 was de bebouwde oppervlakte echter ongeveer ongewijzigd gebleven (circa 200 hectare). Aangetrokken door de nieuwe industrieën en werkgelegenheid vestigden steeds meer mensen zich binnen de stad, zodat in de loop van de eerste helft van de 19de eeuw geleidelijk alle onbebouwde gebieden opgevuld werden. Het valoriseren van voorheen waardeloze gronden (als achtertuinen) door binnenblokbebouwing werkte enorme speculaties in de hand vooral in de nabijheid van de industriezones. Tot omstreeks 1850 gebeurde dit volledig ongecontroleerd daar hiervoor geen bouwaanvragen vereist waren. Ook het openen van nieuwe straten gebeurde op privé-initiatief van grootgrondbezitters en industriëlen.

Een decreet van Napoleon van 1803 bevorderde de verdere stadsontmanteling. Wel werden van 1809 af nieuwe stadspoorten opgericht. Het waren echter meestal slechts afsluitingen (vaak in empirestijl) zonder enig verdedigingskarakter gecombineerd met een octrooihuisje voor het innen van de stadsrechten. Ze zullen allen verdwijnen met het afschaffen van het octrooirecht in 1860.

Een belangrijke ommekeer in de stedenbouwkundige aanleg greep plaats tijdens het Hollands bewind (1815-1830), wanneer onder Willem I de grondslag gelegd werd van de Gentse zeehaven. Immers de groeiende industrie vroeg een gemakkelijke en voor grote schepen toegankelijke verbinding met de zee.

De 16de-eeuwse Sassevaart werd verdiept en rechtgetrokken en voorbij Sas van Gent in noordelijke richting doorgetrokken tot Terneuzen aan de Westerschelde (1827). In de onmiddellijke omgeving, op de plaats van de noordoostelijke omwalling werd in 1828 het Handelsdok gegraven. Nieuwe industrieën kwamen zich bij voorkeur in de nabijheid van de nieuwe verkeersaders inplanten. Het noordelijke gedeelte ontwikkelde zich vlug tot een nieuwe wijk met een typische haveninfrastructuur en industrielandchap, gecombineerd met een proletarische woonwijk voor de aangelokte arbeidersmassa.

3.3.2. Cartografische bronnen en (lucht)fotografie

3.3.2.1. *Ganda Gallie Belgice Civitas Maxima*, 1534⁸

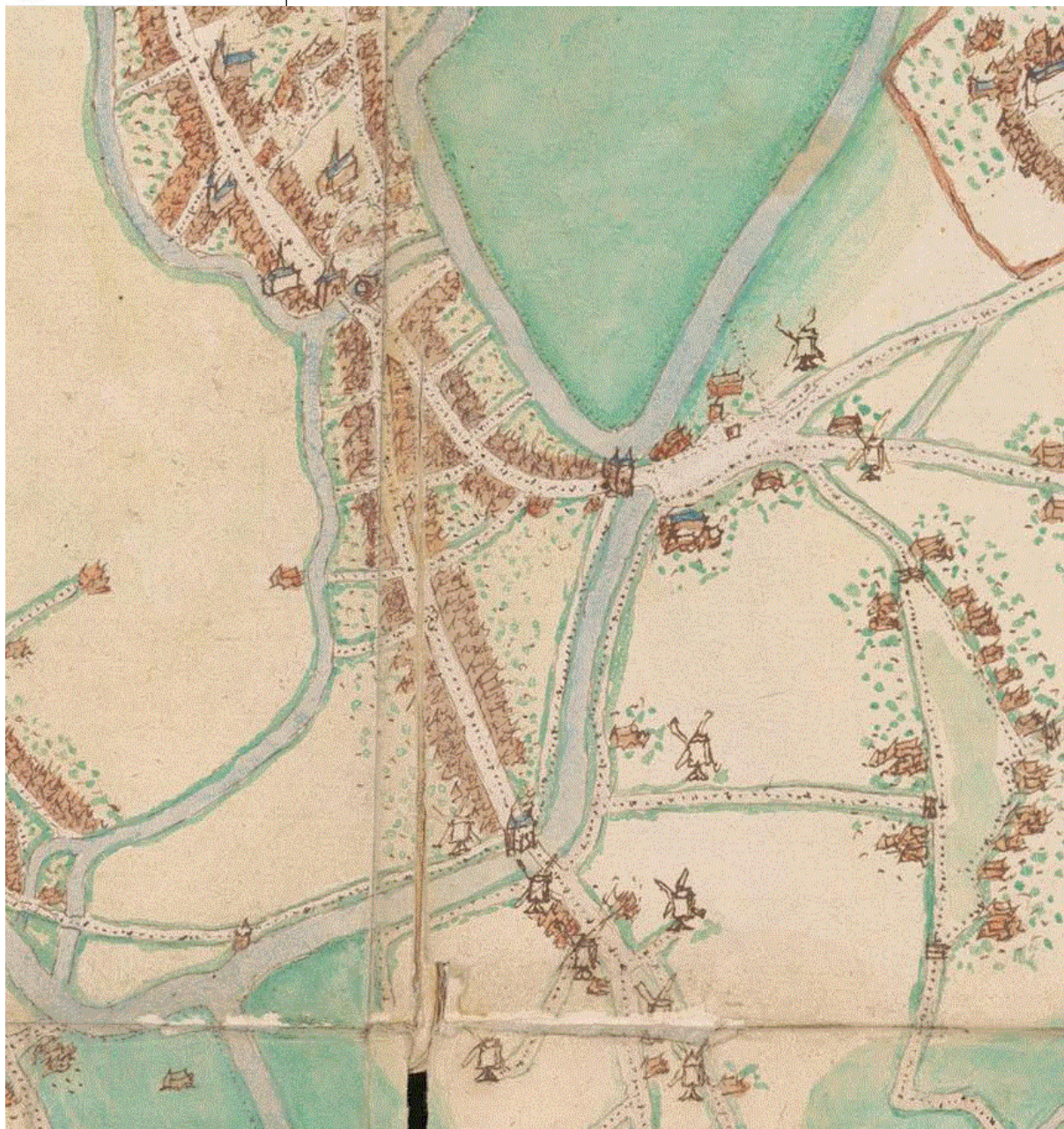
Figuur 14: Gent in 1534

Op de kaart (het noorden bevindt zich rechts) zien we links de Keizerpoort aan een bocht van de Schelde. Het projectgebied situeert zich op het onbebouwd stuk land net rechts van de Schelde en de Keizerpoort. De straat naar de Keizerpoort is langs weerszijden bebouwd. Echter zijn nog grote stukken onbebouwde ruimte achter de lintbebouwing zichtbaar.

3.3.2.2. *Jacob van Deventer* (1559)

Op de kaart van Van Deventer zien we net ten noorden van de Keizerpoort een onbebouwd stuk grond (groen aangegeven) grenzend aan de Scheldebocht. Het projectgebied situeert zich binnen deze onbebouwde alluviale zone van de Schelde.

⁸https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent#/media/File:Hires_1534_STAM_GENT.jpg

Figuur 15: Jacob van Deventer (1559)⁹

⁹https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/27/Ghent_by_Jacob_Van_Deventer%2C_BN_1.jpg

3.3.2.3. Braun & Hogenberg (1572)¹⁰

Figuur 16: Braun & Hogenberg, 1572

Op de kaart van Braun & Hogenberg uit het laatste kwart van de 16de eeuw zien we een gelijkaardige situatie. De linkeroever van de Schelde is ter hoogte van de Keizerpoort onbebouwd en staat aangeduid in het groen.

3.3.2.4. Guicciardini (1612)¹¹

Figuur 17: Guicciardini, 1612

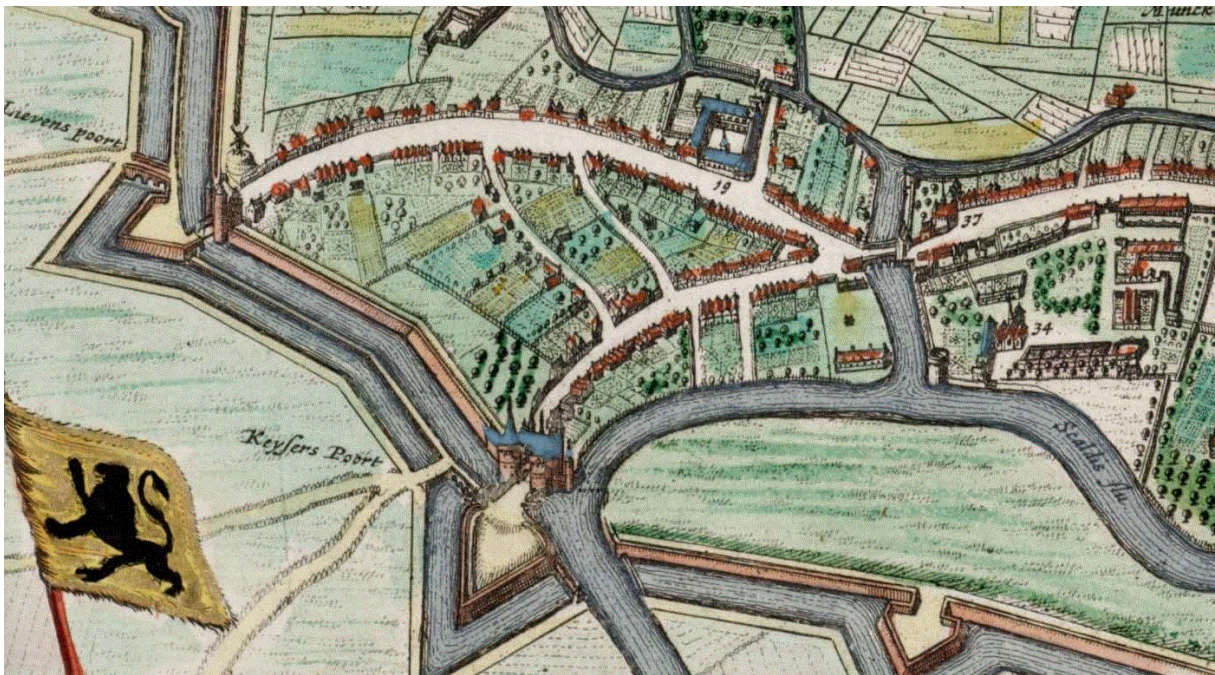
¹⁰ https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent#/media/File:Braun_Gent_UBHD.jpg

¹¹ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/04/Map_of_Ghent_by_Guicciardini.jpg

In het begin van de 17de eeuw zien we veranderingen optreden in de omgeving van het projectgebied. Ter hoogte van het terrein bevindt zich nog geen bebouwing maar het projectgebied werd ondertussen opgenomen binnen de nieuwe stadverdediging.

3.3.2.5. Blaeu (1649)

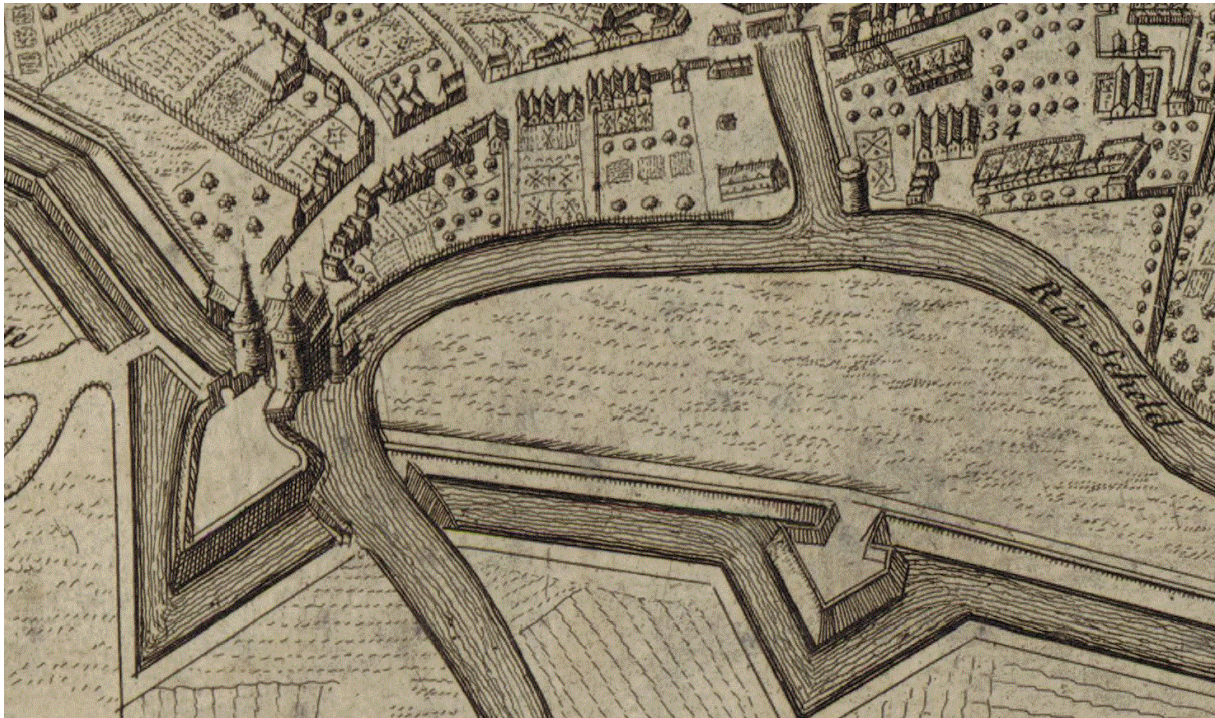
De kaart van Blaeu geeft een in vergelijking met de oudere kaarten een gelijkaardig beeld van een onbebouwd projectgebied gelegen op de landtong tussen de nieuwe stadsvesten en de Schelde. De straten in de omgeving vertonen lintbebouwing met steeds grote zones achterliggende onbebouwde privétuinen.

Figuur 18: Blaeu (1649)¹²

¹² https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e6/Ghent%2C_Belgium_%3B_Map_1649.jpg

3.3.2.6. Tindal, 1708¹³

Figuur 19: Tindal, 1708

Ook de kaart van Tindal uit begin 18de eeuw vertoont een gelijkaardige situatie. Het projectgebied bevindt zich op de landtong tussen Schelde en stadswal en vertoont geen sporen van bebouwing.

3.3.2.7. Villaret (1745 – 1748)

Met uitzondering van de kaart van Fricx uit 1712 is de kaart van Villaret de voor het projectgebied oudst beschikbare gegeorefereerde kaart. De kaart van Fricx wordt omwille van zijn grote onnauwkeurigheid niet besproken.

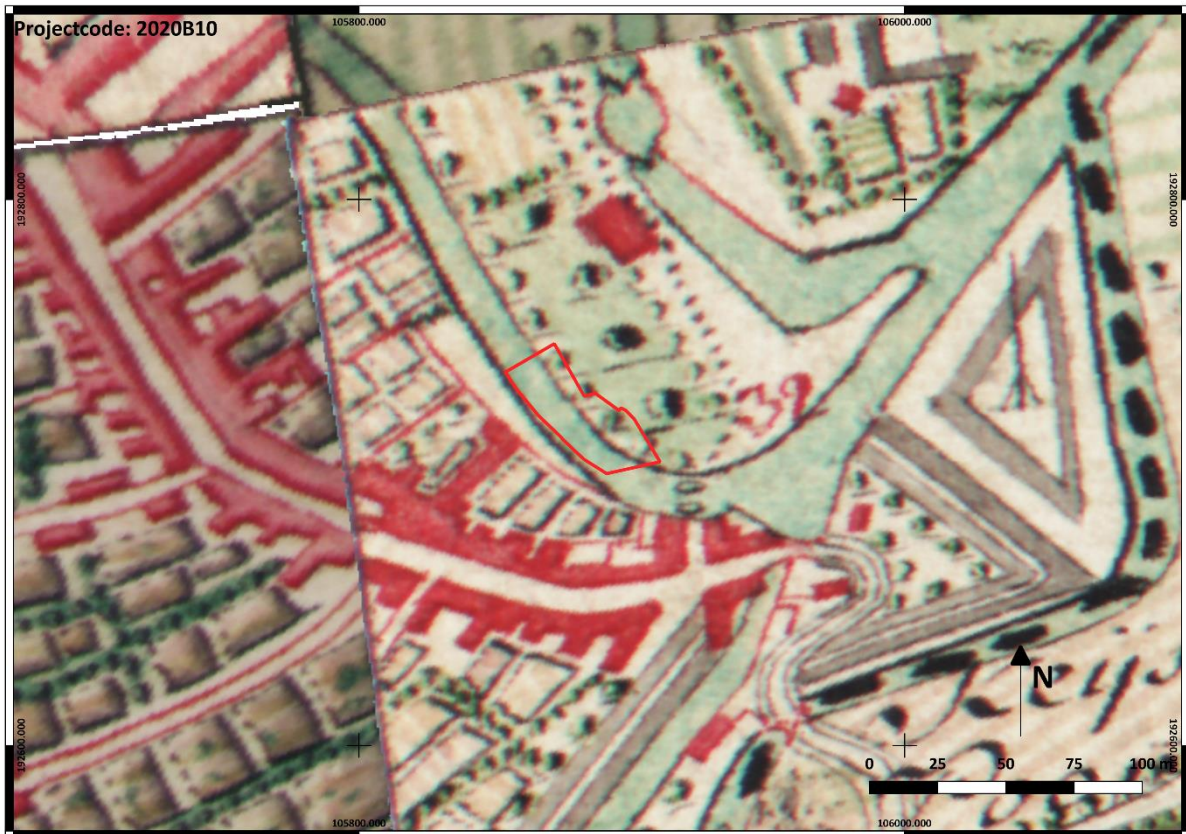
De kaart is niet erg gedetailleerd en geeft enkel de belangrijkste straten en waterlopen aanwezig in het centrum weer. Tevens zijn de zones met intense bebouwing op de kaart aangeduid. Ondanks de verschuiving kunnen we het projectgebied op de kaart situeren op het einde van de landtong ten noord(oost)en van de Keizerpoort. Het projectgebied is nog steeds onbebouwd.

¹³https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent#/media/File:Map_of_Ghent_by_Tindal.jpg

Figuur 20: Villaret (1745 - 1748)

3.3.2.8. Ferraris (1771 – 1778)

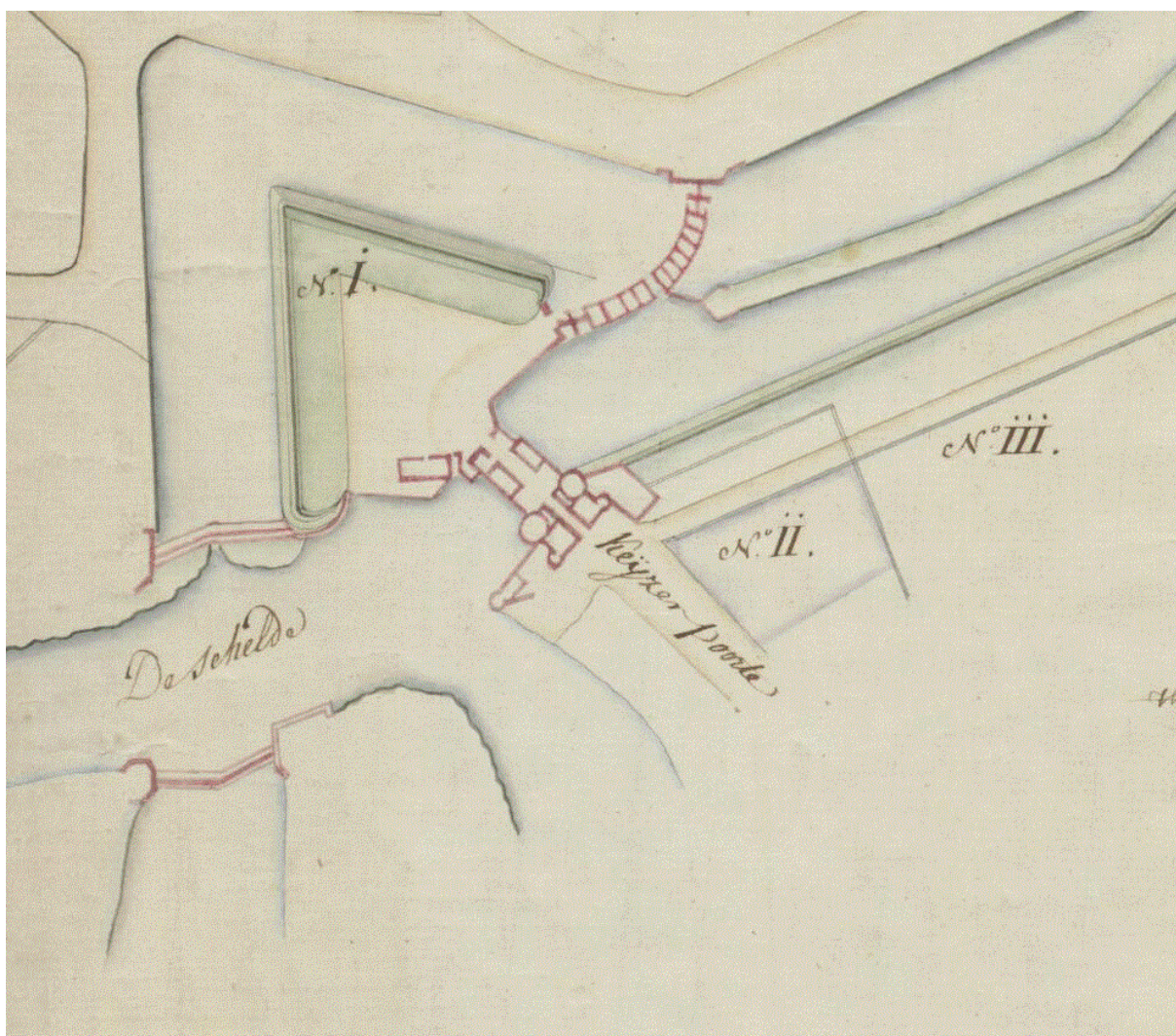

Figuur 21: Ferraris (1771 - 1778)

Op de kaart van Ferraris uit het laatste kwart van de 18de eeuw zien we een onbebouwd projectgebied. Er zijn enkel wat bomen in een geometrisch gerangschikt patroon weergegeven op de landtong ter hoogte van het onderzoeksterrein.

Voor de periode van de 18de eeuw beschikken we tevens over verschillende niet-gegeorefereerde kaarten van de stad die voornamelijk werden opgesteld met het oog op de aanwezige militaire elementen binnen en rond de stad. Gezien de ligging in de nabijheid van de stadswallen en de Keizerpoort zullen enkele van de plannen hier worden geraadpleegd.

3.3.2.9. 18de eeuwse militaire kaarten

Figuur 22: Plan van de versterkingswerken in Ter Platen in Gent. 18de eeuw (kopie van een kaart van 1590) ¹⁴

¹⁴https://search.arch.be/imageserver/topview.php?FIF=514/514_0549_000/514_0549_000_00257_000/514_0549_000_00257_000_0_0001.jp2

Op een 18de eeuwse kopie van een kaart uit 1590 wordt de nieuw gerealiseerde versterking afgebeeld. Ter hoogte van de landtong waar het projectgebied zich situeert, merken we de aanwezigheid op van een stenen muur nabij de sluis die de nieuw gegraven verdedigingsgracht afsluit. De muur bevindt zich aan de zijde van de nieuw gerealiseerde gracht. De zijde van de Oude Schelde is niet voorzien van enig muurwerk.

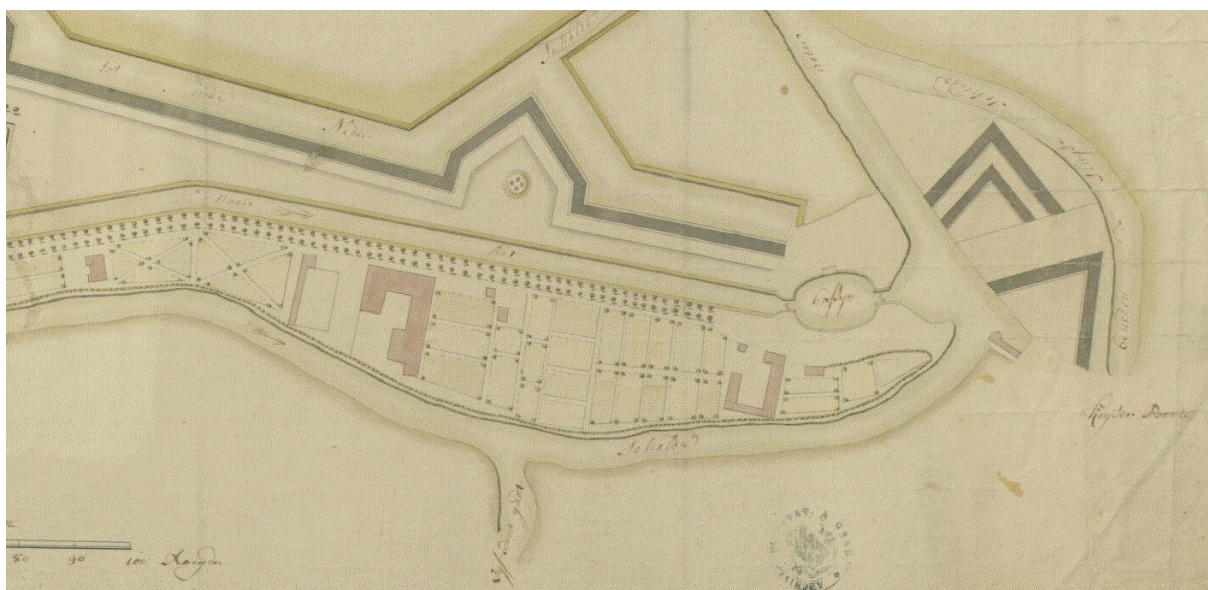

Figuur 23: Plan van de waterlopen, vanaf de sluis genaamd de Rode Toren, en de arm van de nieuwe coupure naar de vaartkom, aangelegd in 1751 en 1752; opgemaakt in 1775 door J.-B. Malfeson¹⁵

Een nieuwe kaart met de waterlopen vanaf de sluis (de Rode Toren) en de arm van de nieuwe coupure naar de vaartkom geeft een mooi beeld van de landtong ter hoogte van het projectgebied. Aan de noordoostelijke zijde situeren zich twee gebouwen. Allicht kunnen deze in verband worden gebracht met de aanwezigheid van de sluis. Achter de gebouwen bevindt zich een vermoedelijke tuinzone onderverdeeld in regelmatige ‘percelen’ met rechthoekige vorm, van elkaar gescheiden door paadjes.

¹⁵https://search.arch.be/imageserver/topview.php?FIF=510/510_0002_000/510_0002_000_01447_000/510_0002_000_01447_000_0_0001.jp2

Rondom de tuinzone bevinden zich bomen of hagen. Ter hoogte van het projectgebied merken we geen bebouwing noch delen van een mogelijke versterking op.

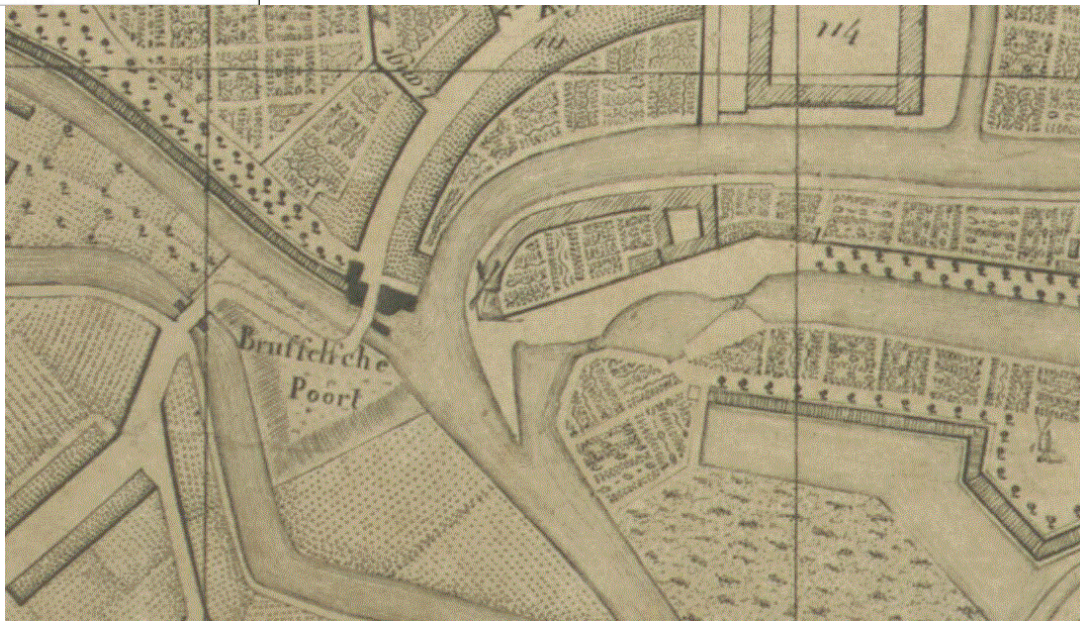
Figuur 24: Figuratief plan van een deel van Gent, tussen de Dampoort, de Steendam en de Pasbrug enerzijds en de Keizerspoort anderzijds (1750-1800).¹⁶

Een kaart uit de tweede helft van de 18de eeuw toont de bebouwing, straten, verdedigingswerken en waterlopen ter hoogte van de Keizerspoort. Op de kaart is de landtong duidelijk zichtbaar. We merken op de kaart de positie van de beide hierboven vermelde gebouwen ten noordoosten van het projectgebied op. Tevens zien we ten noord(west)en van het projectgebied een min of meer U-vormig gebouw verschijnen tussen beide oudere en kleinere constructies. Ter hoogte van het projectgebied staan net zoals op de iets oudere kaart tuinen weergegeven.

3.3.2.10. Goethals (1796)

Op de kaart van Goethals uit het einde van de 18de eeuw zien we voor de eerste maal bebouwing verschijnen ter hoogte van het projectgebied. We herkennen de hierboven vermelde U-vormige constructie. De constructie onderging blijkbaar verbouwingen en wordt als een volledig vierkant gebouw met centrale binnenkoer weergegeven. Aan de stadszijde zien we dat de landtong werd bebouwd. Gelegen langs de Oude Schelde staat bebouwing weergegeven. De zone achter de woningen lijkt te zijn ingericht als tuinzone. Op de uiterste zuidoostelijke punt van de landtong is een windmolen afgebeeld.

¹⁶https://search.arch.be/imageserver/topview.php?FIF=514/514_0549_000/514_0549_000_01199_000/514_0549_000_01199_000_0_0001.jp2

Figuur 25: Goethals 1796¹⁷

3.3.2.11. Primitief kadaster (1830 – 1833)

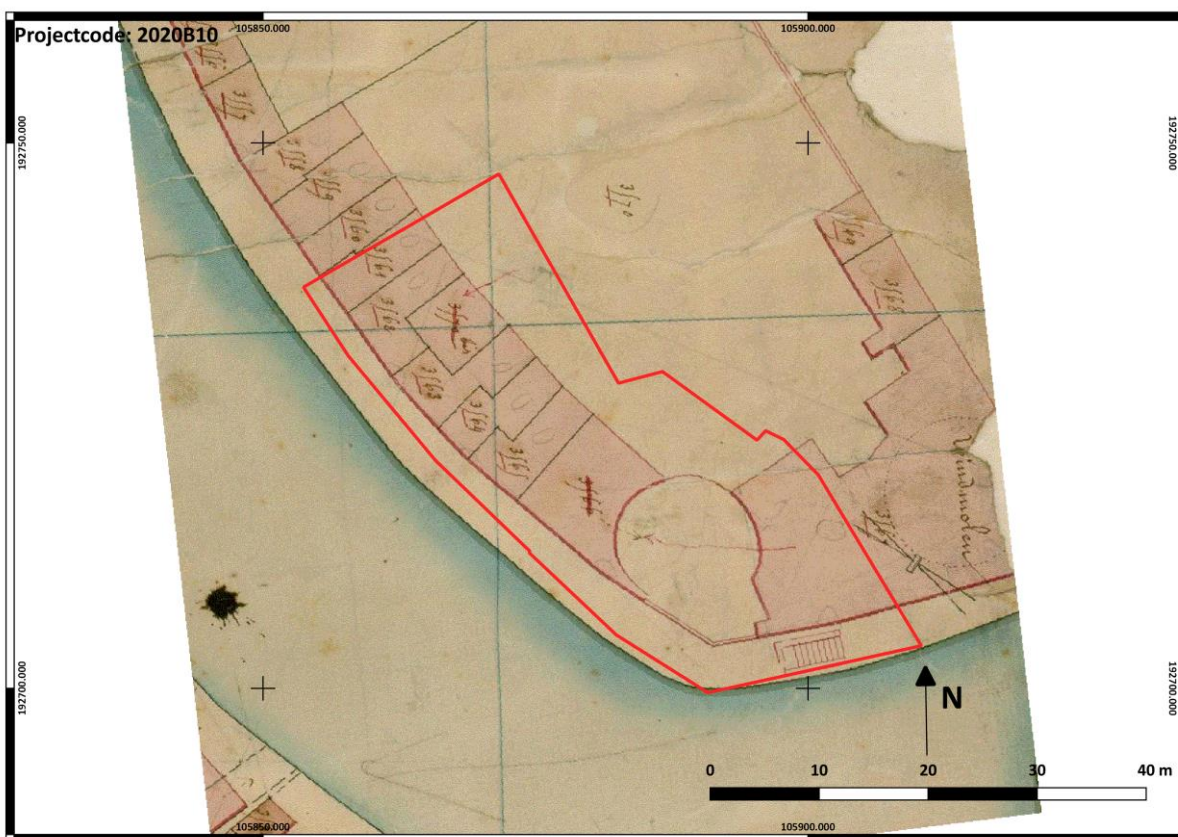
Figuur 26: primitief kadaster (1830-1835)¹⁸

Het primitief kadaster uit de periode 1830-1833 is niet in een georefereneerd bestand beschikbaar, echter waren we in staat de kaart in te laden in Qgis. Op de kaart zien we sterke gelijkenissen met de kaart van Goethals uit het einde van de 18de eeuw. Links op de kaart herkennen we het grote vierkante gebouw met centrale binnenkoer. Op de binnenkoer staat een windmolen aangeduid. Ten zuiden van

¹⁷https://search.arch.be/imageserver/topview.php?FIF=514/514_0549_000/514_0549_000_01201_000/514_0549_000_01201_000_0_0001.jp2

¹⁸https://search.arch.be/imageserver/topview.php?FIF=550/550_0001_000/550_0001_000_06166_000/550_0001_000_06166_000_0_0025.jp2

het gebouw ter hoogte van de Oude Schelde is tevens een watermolen aanwezig. De zuidzijde van de landtong wordt volledig ingenomen door bebouwing, bestaande uit kleine individuele woningen. Achter de woningen is een grote open en onbebouwde zone aanwezig. Op de zuidoostelijke hoek is een ronde onbebouwde zone aangegeven. Ten oosten hiervan op de punt van de landtong situeert zich eveneens een windmolen. Deze stond reeds aangeduid op de kaart van Goethals. De beide molens staan aangeduid als een ronde bebouwde zone met wieken en het woord windmolen. Of dit betekent dat er ter hoogte van de niet bebouwde circulaire zone eveneens een molen stond, of dat hier een molen gepland was op korte termijn is niet duidelijk. Het ontbreken van de aanduiding van de wieken en het woord windmolen, doen vermoeden van niet.

Figuur 27: Projectgebied op georefereneerd Primitief Kadaster

Wanneer we het projectgebied op het Primitief Kadaster plaatsen zien we een tweeledigheid in de aanwezige bebouwing die sterke gelijkenissen vertoont met de huidige toestand. In het oostelijke deel op de punt van de landtong bevindt zich een groter gebouw grenzend aan de aangeduide windmolen. Hier bevindt zich heden de te slopen woning. Ten westen hiervan bevindt zich een circulair perceel dat onbebouwd is. Ook heden is deze zone van het onderzoeksgebied onbebouwd. Het westelijke deel van het projectgebied wordt ingenomen door individuele woningen gelegen langs de Achtervisserij met achterliggende open ruimte. Hier bevindt zich heden de productiehal met achterliggende onbebouwde koer.

3.3.2.12. Saurel 1844

Figuur 28: Saurel 1844¹⁹

Op de kaart van Saurel die slechts enkele jaren na het Primitief Kadaster dateert zien we een min of meer gelijkaardige situatie. Op de kaart zijn eveneens de wind- en watermolens, respectievelijk door middel van een cirkel met wieken en een cirkel met stralen (waterrad), aangeduid. De windmolen op de zuidoostelijke tip van de landtong lijkt ondertussen te zijn verdwenen. Evenmin is er een molen aanwezig ter hoogte van de onbebouwde circulaire zone die we herkenden op het Primitief Kadaster.

3.3.2.13. Topografische kaart Vandermaelen (1850)

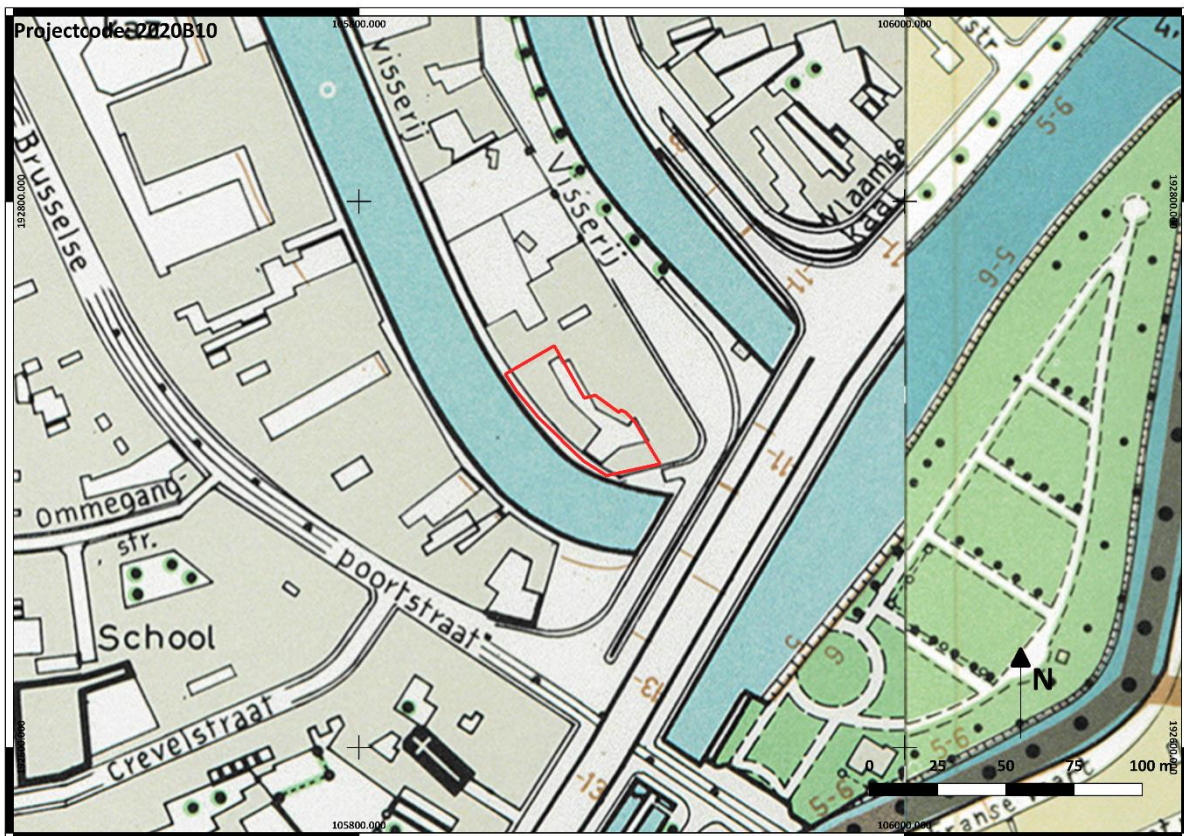
De topografische kaart Vandermaelen biedt weinig aanknopingspunten omtrent de aanwezige bebouwing binnen het projectgebied. Dit staat enkel aangegeven als gearceerd en dus bebouwd. Daarom zal de kaart hier niet worden weergegeven. De reeds besproken kaarten geven voldoende inzicht in de ontwikkeling van de bebouwing ter hoogte van het onderzochte terrein

Het Plan Popp en de Atlas der Buurtwegen zijn niet beschikbaar voor het projectgebied.

3.3.2.14. Topografische kaart Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw (1950-1970)

Het plan geeft een beeld weer van de bebouwde zones binnen het projectgebied. Tegen het midden van de 20ste eeuw is ook de zone achter de bebouwing langs de Oude Schelde nagenoeg volledig ingenomen.

¹⁹https://search.arch.be/imageserver/topview.php?FIF=510/510_1443_000/510_1443_000_05257_000/510_1443_000_05257_000_0_0001.jp2

Figuur 29: Topografische kaart Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw

3.3.2.12. Luchtfoto 2019

Op basis van de beschikbare bronnen, kaarten en de verschillende beschikbare luchtfoto's kan geconcludeerd worden dat zich binnen het projectgebied geen opmerkelijke veranderingen voordeden sinds het midden van de 20ste eeuw. Daarom en tevens rekening houdende met de slechte kwaliteit en zichtbaarheid op de verschillende oudere luchtfoto's wordt hier enkel de meest recente luchtfoto van het projectgebied afgebeeld.

Het projectgebied is met uitzondering van een verharde zone achter de bebouwing langs de Oude Schelde volledig bebouwd.

Figuur 30: Luchtfoto 2019

3.3.4. Archeologisch Gent en centrale archeologische inventaris²⁰

De oprichting van de Dienst Archeologie en Historische Monumenten dateert van 1 juni 1975 en was een direct gevolg van de opgravingen die eind november 1973 werden uitgevoerd door Joan Vandenhouste (1951 – 1981). Ze vonden plaats in de oostelijke binnentuin van de Sint – Pietersabdij. Gent was destijds de eerste stad die het archeologische en historische erfgoed op haar grondgebied op een professionele manier trachtte te beheren. Het ooit eenmalige project is ondertussen uitgegroeid tot een wetenschappelijk onderzoeksorgaan binnen de stad met een uitgebreide waaier aan opdrachten. Zo is de dienst verantwoordelijk voor :

- het algemene beheer of het beheer en het voorbereiden van het gemeentelijk beleid voor het archeologisch erfgoed in Groot Gent (15469 ha).
- archeologisch terreinwerk : opgravingen, muurarcheologie, archeologisch dakonderzoek en prospecties.
- de verwerking en de studie van de resultaten van het archeologische veldwerk in samenwerking met gespecialiseerde labo's en vorsers. Het uiteindelijke doel is het bekendmaken van de nieuwe kennis via publicaties en andere communicatiemiddelen.

²⁰ <http://www.archeoweb.gent.be/archeologie>

- de vorming en ontsluiting van de archeologische archieven met als doel ze toegankelijk te maken voor andere gebruikers door middel van bijvoorbeeld databanken.
- de socio – educatie : open werven, geleide bezoeken, tentoonstellingen, opleiding studenten en stagiairs, begeleiding vrijwilligers, voordrachten en lessenreeksen.

Op de centrale archeologische inventaris zijn talrijke locaties aangeduid op het grondgebied van Gent. Het is niet onze bedoeling hier een uitgebreide opsomming te voorzien van alle aanwezige locaties. We beperken ons tot de locaties die zich in een straal van plusminus 500 meter ten opzichte van het projectgebied bevinden.

Middeleeuwen:

- **CAI333538:**²¹ Op de locatie, gelegen aan de overkant van de Aftakking De Pauw, op plusminus 400 meter ten noordwesten van het projectgebied werden muurresten opgebouwd met baksteen en kleine halfondergrondse kelder die nog gedeeltelijk in grondplan was bewaard aangetroffen. Verder ontdekte men een breed puinspoor: mogelijk een uitbraakspoor van een stevige muur of de opvulling van een kuil of depressie.²²
- **CAI333537:**²³ Op de locatie, gelegen aan de overkant van de Aftakking De Pauw, op plusminus 325 meter ten noordwesten van het projectgebied, werd een muurdeel in baksteen afgewerkt met Doornikse kalksteen ontdekt. Haaks erop bevonden zich de resten van twee smallere muren in baksteen (en Doornikse kalksteen?) van een klein gebouw. Het gaat mogelijk om de resten van de Vijfwindgatenbrug waarbij de smallere muren restanten van een klein gebouw zijn dat bij de brug aanleunde.²⁴
- **CAI333536:**²⁵ Op de locatie, gelegen aan de overkant van de Aftakking De Pauw, op plusminus 325 meter ten noordwesten van het projectgebied werden resten aangetroffen van de middeleeuwse stadsmuur en versterkingstoren. De opstaande bakstenen resten waren verwerkt in de zuidmuur van het Begijnhof. Aan de stadszijde waren ze versterkt met zware steunberen verbonden met een spitsboog. Op deze boog rustte waarschijnlijk een weergang.

²¹ <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/333538>

²² STOOPS, G., *Vondstmeldingen. Lange Violettenstraat 277*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, jg. 21, afl. 1, 1997, pp. 27-28.

²³ <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/333537>

²⁴ LALEMAN, M.C. & E. RAEYMAEKERS, *Vondstmeldingen. Lange Violettenstraat*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, jg. 20, afl. 2, 1996, pp. 34-35.

²⁵ <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/333536>

Er sloot een rechthoekige ruimte aan bij de toren. Een traptoren met spiltrap bevond zich ten zuidwesten, in de oksel tussen de toren en de walmuur. Aan de oostelijke buitenzijde werden restanten teruggevonden van een uitkragende latrine.²⁶

- **CAI333539:**²⁷ Ten noorden van de stadsomwalling aan het Begijnhof werd een kuil met archeologisch materiaal: dakpannen, ceramiek en bouwpuin aangetroffen gelegen vlakbij de oostelijke steunbeer. Tevens werden resten van een gemetselde bakstenen put aangetroffen vlakbij de oostelijke steunbeer. De locatie bevindt zich aan de overzijde van de Aftakking De Pauw op plusminus 345 meter ten noordwesten van het projectgebied.²⁸
- **CAI151214:**²⁹ De locatie heeft betrekking op het Hof van Raveschoot gelegen aan de overzijde van de Aftakking De Pauw op plusminus 400 meter ten (zuid)westen van het projectgebied. De site met walgracht gaat minstens terug tot 1345. Op basis van cartografische bronnen werd een vierkante omgrachting rond een paar gebouwen herkend. De westelijke gracht wordt gevormd door de loop van de Oude Schelde. Over de oostelijke gracht liep een brug.³⁰
- **CAI157833:**³¹ Aan de overzijde van de Schelde op plusminus 425 meter ten noordoosten van het projectgebied werden muurresten van het klooster van de Rijke Claren aangetroffen. Het klooster stond hier van de late 13de tot het eind van de 16de eeuw.³²
- **CAI151763:**³³ De locatie heeft eveneens betrekking op het hierboven vermelde klooster. Bij archeologische waarnemingen werden restanten van bakstenen gebouwen, menselijke skeletten afkomstig van een begraafplaats, huisraad en een bronzen plaatje (onderdeel van grafplaat) geregistreerd. In 1280 kregen de volgelingen van Clara van Assisi de toestemming zich hier te vestigen. De oudste gebouwen dateren van ca. 1285.

²⁶ CLAES, B. & G. STOOP, *Bouwarcheologische studie van de 14de-eeuwse versterkingstoren, spiltrap en walmuur ten zuiden van het begijnhof Onze-Lieve-Vrouw ter Hooie in Gent (O.-VI.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*, jg. 28, 2005, pp. 89-91.

²⁷ <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/333539>

²⁸ LALEMAN, M.-C. & G. STOOPS, *Vondstmeldingen, 7. Lange Violettenstraat, Klein Begijnhof*, in: *Stadsarcheologie Gent*, jg. 19, nr. 1, 1995, pp 52-54.

²⁹ <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/151214>

³⁰ CHARLES, L., LALEMAN, M.-C., LIEVOIS, D. & P. STEURBAUT, *Raveschootstraat, Hof van Raveschoot*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 1997-2008. Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2, 2008, p. 76.

³¹ <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/157833>

³² LALEMAN, M.C. 1984, *Vondstmeldingen. Gentbrugge, Guldenmeers 17-25*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, jg. 8, afl. 3, 1984, pp. 62-63.

³³ <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/151763>

In 1576 werd besloten om het klooster om strategische redenen te slopen. Mogelijk bleef hun klooster als hoeve verder bestaan.³⁴

- **CAI157522:**³⁵ Op de site van het hierboven vermelde klooster werd een skelet in anatomisch verband, bewaard tot aan het midden van het bovenlichaam aangetroffen. De kistbegroefing had een oost-west oriëntatie. De verkleuringen van het hout waren nog duidelijk zichtbaar in de bodem. Het graf werd gesneden door een jonger spoor waarin ook skeletresten werden aangetroffen. De resten in de kist behoren tot een vrouw van ca. 40 jaar oud. De andere resten behoren tot een man van ca. 35-44 jaar oud. De skeletresten zijn in verband te brengen met het verdwenen Klooster van de Rijke Klaren.³⁶
- **CAI157523:**³⁷ Op de site van het hierboven vermelde klooster werden naast menselijke skeletresten ook een bronzen plaatje met de voorstelling van Sint-Lucas en de gevleugelde stier aangetroffen. Dit stuk is te plaatsen in de 2de helft van de 14de eeuw of de 1ste helft van de 15de eeuw. Het plaatje is waarschijnlijk afkomstig van een stenen grafplaat of een groot liturgisch boek.³⁸

Nieuwe Tijd:

- **CAI157765:**³⁹ Aan de overzijde van de Aftakking De Pauw op plusminus 200 meter ten noordwesten van het projectgebied situeert zich kazerne de Hollain. Deze werd gesticht in 1582, herbouwd in 1672 in barokstijl en in de 19de eeuw grondig verbouwd. Hier werden resten van het voormalige pesthuis van Sint Macharius aangetroffen. De onderkeldering bleef intact in de aanwezige bebouwing. Het Pesthuis was een rechthoekige constructie in baksteen bestaand uit 2 bouwlagen en een zolderverdieping.⁴⁰

³⁴ CHARLES, L., LALEMAN, M.-C., LIEVOIS, D. & P. STEURBAUT, *Van walsites en speelhoven. Het vrije van Gent bij Jacques Horenbault (1619)*, Gent, 2008.

³⁵ <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/333331>

³⁶ BERKERS, M. e.a., *Gentbrugge, Guldenmeers 15*, in: *Archeologisch onderzoek in Gent 2002-2010. Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2, nr. 4, 2010, pp. 201-207.

³⁷ <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/157523>

³⁸ BERKERS, M. e.a., *Gentbrugge, Guldenmeers 15*, in: *Archeologisch onderzoek in Gent 2002-2010. Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2, nr. 4, 2010, pp. 201-207.

³⁹ <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/157765>

⁴⁰ HELSKENS, M., *Vondstmeldingen. Brusselsepoortstraat, kazerne de Hollain*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, jg. 17, afl. 1, 1993, pp. 33-34.

- **CAI333534:**⁴¹ Op basis van historisch onderzoek wordt op de locatie, gelegen aan de overzijde van de Oude Schelde, ongeveer 100 meter ten zuiden van het projectgebied, een papiermolen gelokaliseerd.

Nieuwste Tijd:

- **CAI211744:**⁴² Tijdens archeologisch onderzoek werden op de locatie, gelegen aan de overzijde van de Aftakking De Pauw, op plusminus 350 meter ten noordwesten van het projectgebied, de resten aangetroffen van de vroegere textielfabriek. Tevens werden verschillende middeleeuwse ophogingslagen aangesneden.⁴³
- **CAI224265:**⁴⁴ Bij een prospectie met ingreep in de bodem werden 19de eeuwse resten aangetroffen op de locatie gelegen op ongeveer 250 meter ten (zuid)westen van het projectgebied aan de overzijde van de Aftakking De Pauw.⁴⁵

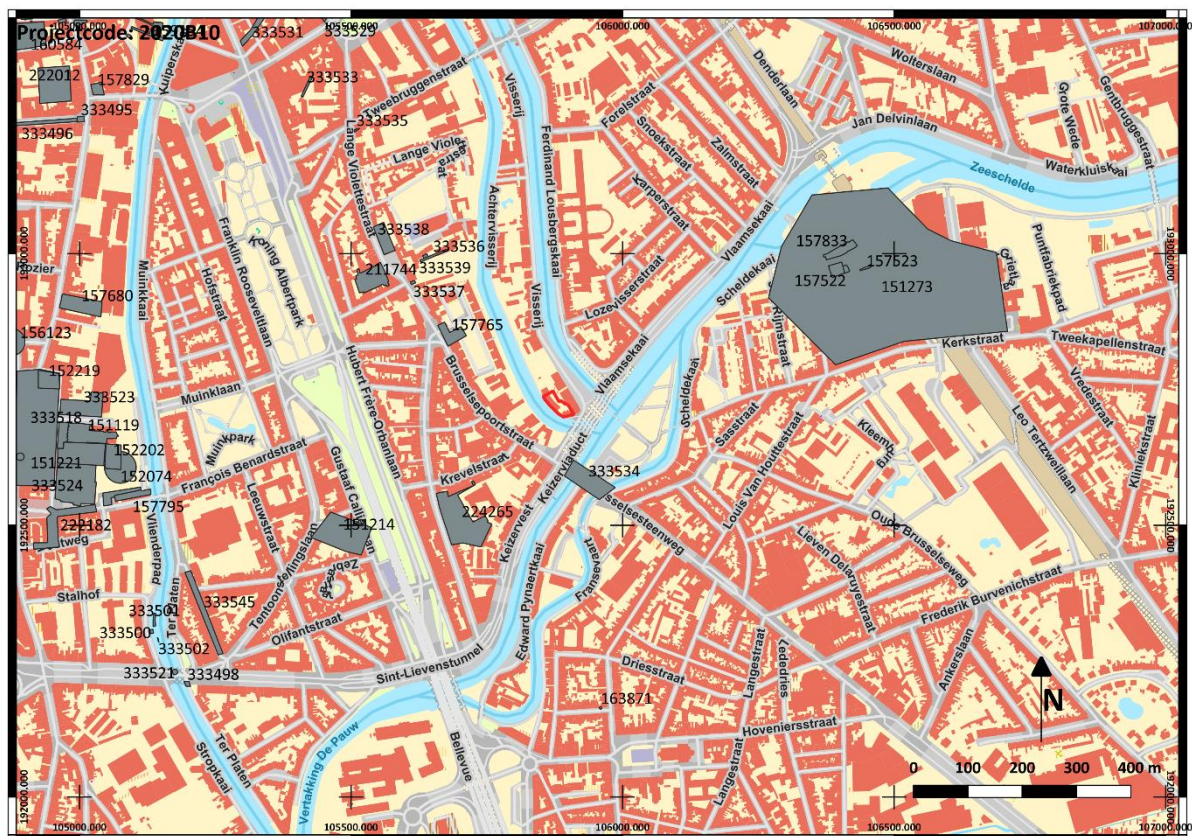
⁴¹ <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/333534>

⁴² <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/211744>

⁴³ TERRY, B., JANSSENS, D. & N. JANSSENS, *Archeologische begeleiding, Lange Violettestraat (Gent)*, in *BAAC Vlaanderen Rapport*, 111, Gent, 2012.

⁴⁴ <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/224265>

⁴⁵ LINTEN, S. & J. BILLEMONT, *Archeologienota Gent, Sint-Lievenspoortstraat 129: Verslag van Resultaten*, in *BAAC Vlaanderen Rapport*, 944, 2018.

Figuur 31: Locaties CAI

Het projectgebied valt binnen de vastgestelde archeologische zone ‘Historische stadskern van Gent’ (aanduidingsobject ID11888). De historische stadskern is een immense en complexe archeologische zone die het resultaat is van een eeuwenlange intense bewoning binnen de stedelijke grenzen, meestal een omwalling. De stadsplattegrond kent een cumulatief karakter en verschillende fasen, met een oude nederzettingkern die soms teruggaat op een vroeg- of pre-middeleeuwse aanwezigheid. Voor de afbakening is in eerste instantie gekeken naar het 19de-eeuwse gereduceerde kadaster omdat dit de eerste nauwkeurige kadasterkaart is die nog een tijdsbeeld geeft van voor de industrialisering.⁴⁶ De historische kern van Gent is gesitueerd op beide oevers van de Leie en de Schelde en hun samenvloeiing ter hoogte van de vroegere Sint-Baafsabdij. Zandige hoogten langs de valleien kunnen tot 15 m TAW reiken, met als uitzondering de Blandijnberg, met zijn 28 m de hoogste top. Het betreft meestal lichte zandleembodems (P-type), afgewisseld met alluviale bodems gaande van lemig zand (S) en zandleem (P) tot klei (U). Door het sterk verstedelijkte landschap valt de oorspronkelijke topografie echter vaak moeilijk te lezen. Op het gewestplan staat de historische kern bijna volledig ingekleurd als woongebieden met cultureel, historische en/of esthetische waarde, met vooral op de rand enkele parkgebieden.

⁴⁶ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/11888>

De morfologie van de omwalde stad Gent, midden 19de eeuw, weerspiegelt in grote lijnen de stadsontwikkeling zoals die evolueerde van een agglomeratie van kleine nederzettingen bij de Schelde (wellicht late 9de eeuw) tot een van de grootste laatmiddeleeuwse binnenlandsteden in Noordwest-Europa. De laatmiddeleeuwse fortificatie werd tussen de 16de en de late 18de eeuw herhaaldelijk aangepast aan nieuwe krijgstechnieken: bastions en buitenbolwerken vervingen de oudere middeleeuwse verdedigingselementen.

Gent heeft echter ook een belangrijk pre-middeleeuws verleden. De gunstige geografische ligging met zandige hoogten nabij de samenloop van de twee belangrijke rivieren, oefende al vele duizenden jaren voor onze tijdrekening aantrekking uit op de mens. Verspreid over het hele areaal vinden archeologen sporen terug uit de steentijden, de metaaltijden en de Romeinse tijd. Zo werd onder meer in de buurt van de Sint-Pietersabdij een verzameling vuurstenen werktuigen opgegraven die de aanwezigheid bevestigen van omstreeks 9600-9000 v. Chr. rondtrekkende mensen. Op het Goudenleeuwplein werden vuurstenen werktuigen en ceramiek aangetroffen, die naar het neolithicum verwijzen. In het hele stadscentrum komen regelmatig vondsten tevoorschijn, die te interpreteren zijn als restanten van nederzettingen uit de protohistorie en de Romeinse tijd. De belangrijkste concentraties Romeinse vondsten binnen de latere stad kwamen aan het licht bij het rivierenknooppunt en overbruggen de periode van de 1ste tot de 4de eeuw.

Binnen de afgebakende stadskern van Gent, voornamelijk op de Zandberg en zijn uitlopers en langsheen de Schelde werden sporen van vroegmiddeleeuwse aanwezigheid vastgesteld. Hoe fragmentarisch ook, elke registratie van die pre- en vroegmiddeleeuwse getuigen is niet alleen belangrijk voor de reconstructie van het verste verleden in de regio Gent, maar is ook van groot belang voor de reconstructie van de oorsprong en de vroegste ontwikkelingen in de stadswording van Gent. In de eeuwenlang dichtbebouwde stad is het niet evident om sporen van dit verre verleden terug te vinden.

De stichting van twee kloosters in het begin van de 7de eeuw beïnvloedde in sterke mate de verdere ontstaansgeschiedenis van de stad. Tot aan de Noormanneninvallen in de 9de eeuw had het Gandaklooster, de voorloper van de latere Sint-Baafsabdij, een belangrijke functie. Bij dit klooster bevond zich wellicht een nederzetting van bovenlokaal belang, namelijk Ganda, hoofdplaats van de Gentgouw of *pagus Gandensis*. Het tweede, wellicht ook oudste klooster, bevond zich op de Blandijnberg en staat bekend als *Blandinium* of de latere Sint-Pietersabdij. De twee kloosters en het er omheen ontstane dorp werden in de late middeleeuwen binnen de stadsomwalling opgenomen.

De landbouwoverschotten op beide kloosterdomeinen hebben geleid tot de ontplooiing van de eerste middeleeuwse handelsstad in de latere 9de en 10de eeuw. Dit omwalde areaal met een oppervlakte van zowat 6 hectare sloot aan op de Schelde. In het centrum van deze middeleeuwse kernstad verrees de

eerste stadskerk, gewijd aan Johannes, Bavo en Vaast, de latere Sint-Baafskathedraal. Vanaf het midden van de 10de eeuw breidde de handelsnederzetting zich uit. Een belangrijke stimulans ging uit van de graven van Vlaanderen die de residentie in het belangrijkste economische centrum van het graafschap Vlaanderen uitbouwden op de westelijke oever van de Leie. Omheen een areaal van zowat 80 hectare werd omstreeks 1100 een grachtengordel als (tweede) stadsomwalling aangelegd en plaatselijk met stenen fortificaties bijkomend versterkt. Binnen dit stedelijke gebied, bekend als de Kuip, waren vele tientallen stenen huizen “hoog als torens”, wat leidde tot de duiding als middeleeuws Manhattan. De uitbreiding van de stad is ook te volgen in de oprichting van nieuwe parochies: Sint-Jacob in 1093, Sint-Michiël voor 1105, Sint-Niklaas voor 1120. Maar ook buiten de omwalling woonden mensen: wijken met een afzonderlijk stedelijk statuut, adellijke hoven met opper- en voorhof, religieuze instellingen met hun landelijke afhankelijkheden. Een deel van die middeleeuwse bewoning werd in de laatmiddeleeuwse omwalling opgenomen. In de loop van de 13de eeuw kon Gent immers tal van deelgebieden in diverse etappes verwerven en aan de toenmalige stad toevoegen. Omstreeks 1300 ontstond dan een nieuwe omwalling van zowat 13 kilometer omheen een gebied van 644 hectare. De begrenzing mag echter niet doen vergeten dat ook daarbuiten mensen woonden en nederzettingen gelegen waren. Tot ongeveer 1 mijl buiten de omwalling ressorteerden de mensen nog onder stedelijke bevoegdheid en jurisdictie. Verderaf speelden andere landheren een rol. Vanaf het begin van de 14de eeuw werd de Plaetse (latere Botermarkt) het administratieve centrum van de middeleeuwse stad. Het Belfort, de schepenhuisen, het schuttershof van Sint-Joris onderstreepten de stedelijke identiteit van de toenmalige grootstad Gent. Diverse andere markten en pleinen zoals de Korenmarkt en de Vrijdagmarkt kregen vorm om de talrijke economische en commerciële functies de nodige omkadering te bezorgen.

Het moeilijk te ontwarren rivierennet en de ingrepen daarop om de waterstanden in de stad te beheersen, hebben gedurende de middeleeuwen de lay-out van de stad sterk beïnvloed. De waterwegen zijn tevens een gidsfossiel om middeleeuwse productieplaatsen en ambachtelijke activiteiten te herkennen of op te sporen. De machtsstrijd tussen het centrale gezag en de steden leidde in Gent tot de Carolijnse Concessie van 1540. De Sint-Baafsabdij werd afgeschaft en maakte plaats voor een gebastioneerde versterking, het nieuw Kasteel (later Spanjaardenkasteel). De stadsvesting onderging belangrijke wijzigingen. Het oude corporatieve systeem werd opgedoekt. Veel stedenbouwkundige ingrepen uit die tijd en de daaropvolgende eeuwen kunnen enkel nog met archeologisch onderzoek worden gereconstrueerd.

De stedelijke ruimte bewaart sporen van samenlevingen die daar achtereenvolgens aanwezig waren en deze ruimte aan hun noden hebben aangepast. Ze is met andere woorden het resultaat van een

complex levenstraject waarbij de invulling veranderlijk was naar gelang de sociaal-economische, maatschappelijke en institutionele context.

Meer nog dan bij dorpen hebben stadsplattegronden een cumulatief karakter en verschillende fasen. De meeste steden zijn niet als geheel gepland, maar hebben vaak een oude nederzettingskern die teruggaat op een oude burcht of abdij, een economische infrastructuur of andere. Soms kunnen deze zelfs refereren naar een oudere, vroeg- of pre-middeleeuwse aanwezigheid.

Het gebruik van de 19de eeuwse kadasterkaart (gereduceerd kadaster) als bron voor het onderzoek naar de historische gelaagdheid van een stad wordt gesuggereerd omdat deze een tijdsbeeld geeft van net voor de industrialisering en omdat dit de eerste nauwkeurige versie van het kadaster is met perceelsaanduiding. De oorspronkelijke perceelsindeling van een stad is een relatief stabiel element in de plattegrond, die vaak een prestedelijke oorsprong kent. Ondanks de processen van herverdeling blijven oude bezitsgrenzen en straatpatronen toch lang zichtbaar in het stedelijke landschap. De historische stedelijke kernen zijn immense archeologische sites en behoren tot de meest uitgebreide en complexe sites ter wereld, zowel in extensie als in stratigrafie. Tegelijkertijd zijn deze sites door permanente verstedelijking en stedelijke ontwikkeling ter plaatse zwaar bedreigd.

Wat betreft de afbakening wordt er traditioneel van uitgegaan dat de aanwezige versterkingen in de eerste plaats louter defensieve structuren waren en als dusdanig infrastructuur met een zware belemmerende invloed op de stadsontwikkeling. Hieruit volgt de constructie om de stadswallen te beschouwen als grenzen aan de stadsgroei en dus als bepaling van stadsfasen. De stadswallen vormen een belangrijk onderdeel van de stedelijke identiteit en zijn als zodanig actieve componenten en bepalend voor de conceptuele stedelijke ruimte vóór de industriële periode en dus ook betekenisvol als afbakening van de complexe archeologische sites die onze steden zijn.

Omwillen van al deze redenen wordt de grens van de archeologisch complexe en waardevolle ruimte vastgelegd op de buitenste afbakening van de stadsgracht rond de wallen en muren. De grachten bieden bovendien goede bewaringscondities voor organisch stedelijk afval. In een aantal gevallen werden de laatmiddeleeuwse muren tussen de 16de en de 18de eeuw vervangen door bastions en Vaubanversterkingen. De vergelijking met oudere stadsplannen laat ons echter steeds zien dat deze latere omwallingen ook de volledige laatmiddeleeuwse ruimte omvatten.

Het intekenen van de kernen gebeurde vanuit de ruimste perceelsafbakening en rekening houdende met belangrijke fysieke grenzen. Deze afbakening zal zich in de eerste plaats concentreren op de begrenzingen die zichtbaar zijn op de kaart, zoals stadsmuren, omwalling, stadsgrachten. Ook de open ruimtes tussen de bebouwde kern en strategische elementen zoals de rivieroever zullen mee opgenomen worden. Op deze manier zijn we honderd procent zeker dat de afbakening van de

historische stedelijke kernen in Vlaanderen dekkend is voor de volledige zone met complex stadsarcheologisch erfgoed.⁴⁷

3.3.5. Overige inventarissen

Een deel van de binnen het projectgebied aanwezige bebouwing is als bouwkundig element (**ID19941**) opgenomen op de lijst van vastgesteld bouwkundig erfgoed (**ID61917**).⁴⁸ Achter een recentere nieuwbouw (beton) werd, voor het optrekken van een productiehal, gebruik gemaakt van gerecupereerde (?) Polonceau-spanten (1901), welke op metalen samengestelde kolommen rusten. Deze wijze van constructie toont duidelijk de mogelijkheden van de geprefabriceerde Polonceau-elementen.⁴⁹

In de omgeving van het projectgebied situeren zich nog tal van bouwkundige relictten. Het is niet onze bedoeling een bespreking te doen van alle bouwkundige relictten in de omgeving. We beperken ons tot de bespreking van de aanwezige relictten op de landtong tussen de Aftakking De Pauw en de Visserij en dit binnen een afstand van 200 meter.

Ter hoogte van de Visserij 205-206 (**ID19940**) bevond zich een ruim herenhuis van vier traveeën en drie bouwlagen, met zadeldak (leien), uit het derde kwart van de 19de eeuw. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met enkelhuisopstand. Licht uitspringende en bredere poorttravee op de bovenverdieping, begrensd door geblokte hoekpilasters welke aanzetten op twee grote diamantkoppen; vensters ingeschreven in rechthoekige nis met geprofileerd beloop en afgeronde bovenhoeken. Benedenverdieping met horizontale banden. Rechthoekige muuropeningen met afgeronde bovenhoeken. Bovenvensters in omlijstingen met stucsluitsteen en verbonden door kordons. Versierde borstwering. Eenvoudig hoofdgestel met gelede architraaf. De woning is heden gesloopt.⁵⁰

Ter hoogte van de Visserij 205-206 bevond zich een stadswoning (**ID19939**). Het breedhuis van vier traveeën en drie bouwlagen met zadeldak, uit het derde kwart van de 19de eeuw had bepleisterde

⁴⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Historische stadskern van Gent* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140021> (geraadpleegd op 10 februari 2020).

⁴⁸ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/61917>

⁴⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Productiehal* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/19941> (Geraadpleegd op 07-02-2020).

⁵⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Herenhuis* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/19940> (Geraadpleegd op 15-02-2020).

lijstgevels voorzien van omlijste rechthoekige bovenvensters met afgeronde bovenhoeken. Verbouwde benedenverdieping. De woning is heden gesloopt.⁵¹

Ter hoogte van de Visserij 201-202,203 bevond zich een stadswoning met kapel (**ID19937**). Het betrof een breedhuis van twee bouwlagen met zadeldak (Vlaamse pannen) uit het einde van de 18de eeuw, bestaande uit een dubbelhuis van vier traveeën en twee enkelhuizen van respectievelijk twee en drie traveeën. Banale bepleisterde lijstgevel met rechthoekige muuropeningen. Restant van muurkapel van 1832 in bovenvenster van nummer 202: eenvoudige trapezoidale muurkapel met schilddak en beeld van Onze-Lieve-Vrouw met Kind.⁵²

Ter hoogte van de Visserij 200 (**ID19936**) bevindt zich een burgerhuis. Het betreft een enkelhuis met drie traveeën en drie bouwlagen, onder zadeldak (pannen), uit het eerste kwart van de 20ste eeuw. Bepleisterde lijstgevel met neoclassicistische inslag. Rechthoekige muuropeningen. Begane grond met vier traveeën, afgevlakte bossage afgelijnd door arduinen kordon. Omlijste bovenvensters met versierde borstweringen en op de tweede verdieping onder arduinen kroonlijsten. Eenvoudig hoofdgestel met kroonlijst op klossen.⁵³ Het bouwkundig element werd opgenomen op de lijst van vastgesteld bouwkundig erfgoed (**ID82169**).⁵⁴

Ter hoogte van de Visserij 199 (**ID19935**) bevindt zich een stadswoning. Het betreft een breedhuis met vier traveeën en twee bouwlagen, onder geknikt zadeldak (Vlaamse pannen en kunstleien), uit de tweede helft van de 18de eeuw. Ontpleisterde en verankerde bakstenen lijstgevel met enkelhuisopstand. Rechthoekige muuropeningen met gecementeerde omlijstingen.⁵⁵ De woning is als vastgesteld relict opgenomen op de inventaris van het bouwkundig erfgoed (**ID89368**).⁵⁶

Ter hoogte van de Visserij 171 (**ID19934**) bevindt zich Stapelhuis Feyerick. Het betreft een klein stapelhuis op vierkant grondplan uit het begin van de 19de eeuw, opgericht in opdracht van J.F. De Schrijver, doch volgens archiefstukken voorgevel in 1835 verbouwd in opdracht van de nieuwe eigenaar Feyerick. Thans bakstenen lijstgevel van vijf traveeën en twee bouwlagen; oorspronkelijk drie bouwlagen, doch bovenste verdieping en zadeldak duidelijk door brand vernield en vervangen door

⁵¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Stadswoning* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/19939> (Geraadpleegd op 15-02-2020).

⁵² Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Stadswoning met kapel* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/19937> (Geraadpleegd op 15-02-2020).

⁵³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Burgerhuis* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/19936> (Geraadpleegd op 15-02-2020).

⁵⁴ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/82169>

⁵⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Stadswoning* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/19935> (Geraadpleegd op 15-02-2020).

⁵⁶ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/89368>

een plat dak. Benedenverdieping met heden gedichte muuropeningen. Bovenverdieping met rondboogvensters voorzien van booglijsten op doorgetrokken imposten (tweede en vierde travee gedicht). Licht uitspringende linker poorttravee gemarkeerd door een Venetiaans venster ingeschreven in een rechthoekig spaarveld. Grootste gedeelte der magazijnoppervlakte, tussen het oorspronkelijke magazijn aan de zijde der Visserij, en de Achtervisserij, rechts van de gekasseide doorgang pas opgetrokken in 1841 naar ontwerp van architect Leonard. Opmerkelijk zware gevelverankeringen met verankeringstangen welke in het interieur horizontaal doorheen gans het pand lopen. Grotendeels verdwenen houten vloeren rusten via kinderbalken op nog bewaarde zware moerbalken, welke het magazijn van muur tot muur in zijn breedte overspannen; voorts ondersteund door twee lange houten kolommen op natuurstenen grondplaat.⁵⁷ Het stapelhuis is opgenomen op de lijst van het vastgesteld bouwkundig erfgoed (**ID82846**).⁵⁸

Ter hoogte van de Visserij 169-170 bevinden zich twee burgerhuizen in art nouveau (**ID19933**). Het onderkelderde dubbelhuis, zogenaamd "Huis Dael", heeft vier traveeën en twee bouwlagen, en het onderkelderde enkelhuis heeft twee traveeën en twee bouwlagen, met zadeldak (pannen) van 1908. Art-nouveau-ensemble met geel bakstenen lijstgevel op hoge natuurstenen plint. Nummer 169 begrensd door licht uitspringende en hoger opgaande venstertravee, op bovenste verdieping met over twee bouwlagen doorlopende licht trapezoidale erker, links tussen twee natuurstenen bekroningen. Twee middentraveeën van bovenverdieping met brede rechthoekige loggia afgesloten door een houten balustrade. Nummer 170 met ruim rondboogvormig benedenvenster en licht gebogen houten erker op de bovenverdieping. Brede dakkapel onder steil schilddak (leien). Bepleurde fries bestaande uit vierkante panelen en houten kroonlijst.

Achterbouw nummer 169: voormalige brouwerij Frans Hebbelynck (ca. 1875), thans ingenomen door een autobedrijf. In L-vorm opgetrokken bakstenen constructies van drie bouwlagen onder zadeldak (pannen). De gevel bezit een sterk verticalistische opbouw doordat de venstertravee zich in rechthoekige verdiepte nissen tussen lisenen bevinden; openingen onder strekse boog en op hardstenen dorpels. Zware ellipsvormige verankering op elke liseen, tussen tweede en derde bouwlaag. Op de begane grond bestaat de interne constructie uit brede bakstenen troggewelven tussen ijzeren I-balken, rustend op slanke gietijzeren kolommen met dekplaat; houtconstructie voor

⁵⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Stapelhuis* Feyrick
[online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/19934> (Geraadpleegd op 15-02-2020).

⁵⁸ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/82846>

de bovenverdieping.⁵⁹ De burgerhuizen zijn opgenomen op de lijst van het vastgestelde bouwkundig erfgoed (ID78900).⁶⁰

3.4. Huidig gebruik projectgebied

Het projectgebied is heden volledig bebouwd en/of verhard. In het oostelijke deel van het projectgebied bevindt zich een gedeeltelijk onderkelderde woning gelegen langs de Achtervisserij. De woning dateert in oorsprong allicht ten vroegste uit het einde van de 18de eeuw en zal allicht in de loop der 19de of 20ste eeuw minstens gedeeltelijk zijn gewijzigd. Immers lijkt de bebouwing aangeduid op het Primitief Kadaster niet volledig overeen te komen met de huidige oppervlakte en toestand van de bebouwing.

Het westelijk deel van het projectgebied wordt ingenomen door een productiehal die allicht eveneens teruggaat op bebouwing daterend uit het einde van de 18de of het begin van de 19de eeuw. De contouren van de huidige bebouwing lijken sterk overeen te komen met de positie en afmetingen van de bebouwing die hier op het Primitief Kadaster staat aangegeven. Dat het niet meer de oorspronkelijke bebouwing betreft, kan afgeleid worden uit de functiewijziging en het samenvoegen van de afzonderlijke entiteiten tot één geheel.

Figuur 32: Zicht op het projectgebied vanaf het viaduct

⁵⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Twee burgerhuizen in art nouveau* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/19933> (Geraadpleegd op 15-02-2020).

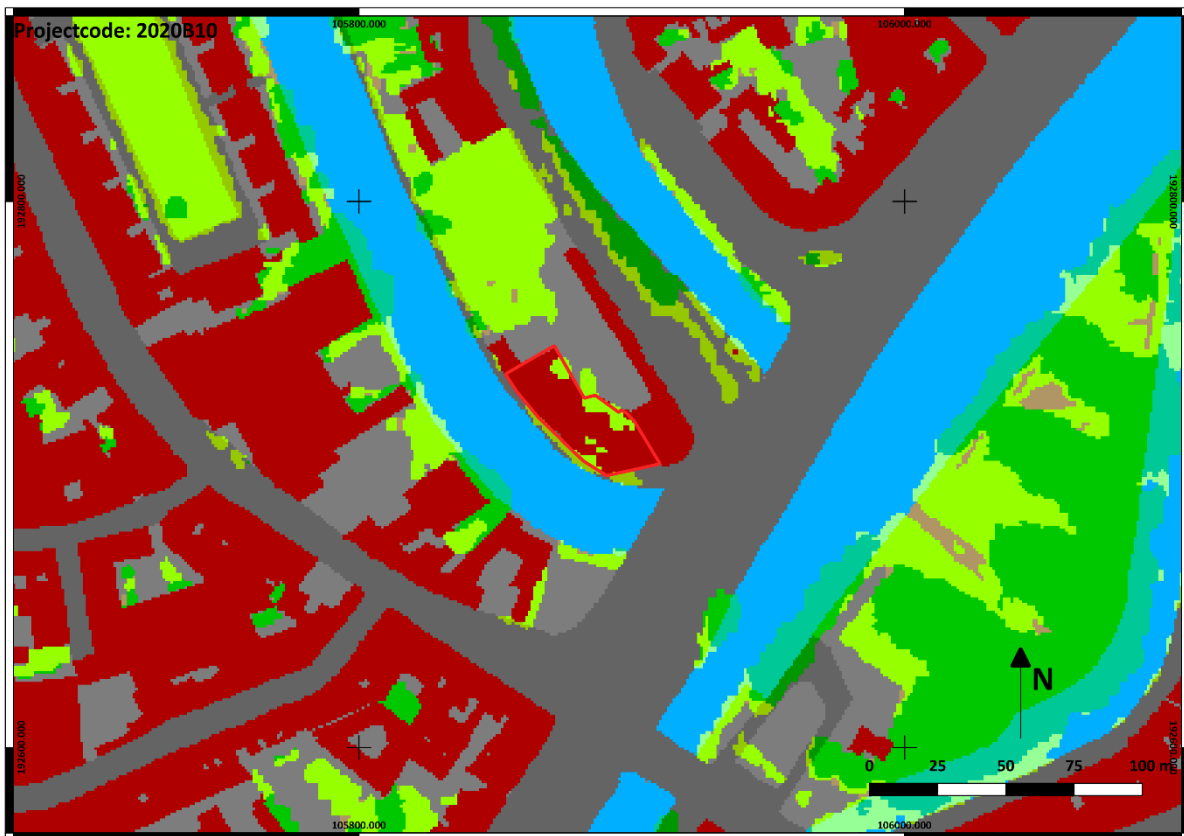
⁶⁰ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/78900>

Figuur 33: Zicht op de productiehal vanaf de gekasseide koer

Figuur 34: Deel van de bestaande gewelfde kelderruimte

Figuur 35: Projectgebied op de bodembedekkingskaart

3.5. Impact geplande werken

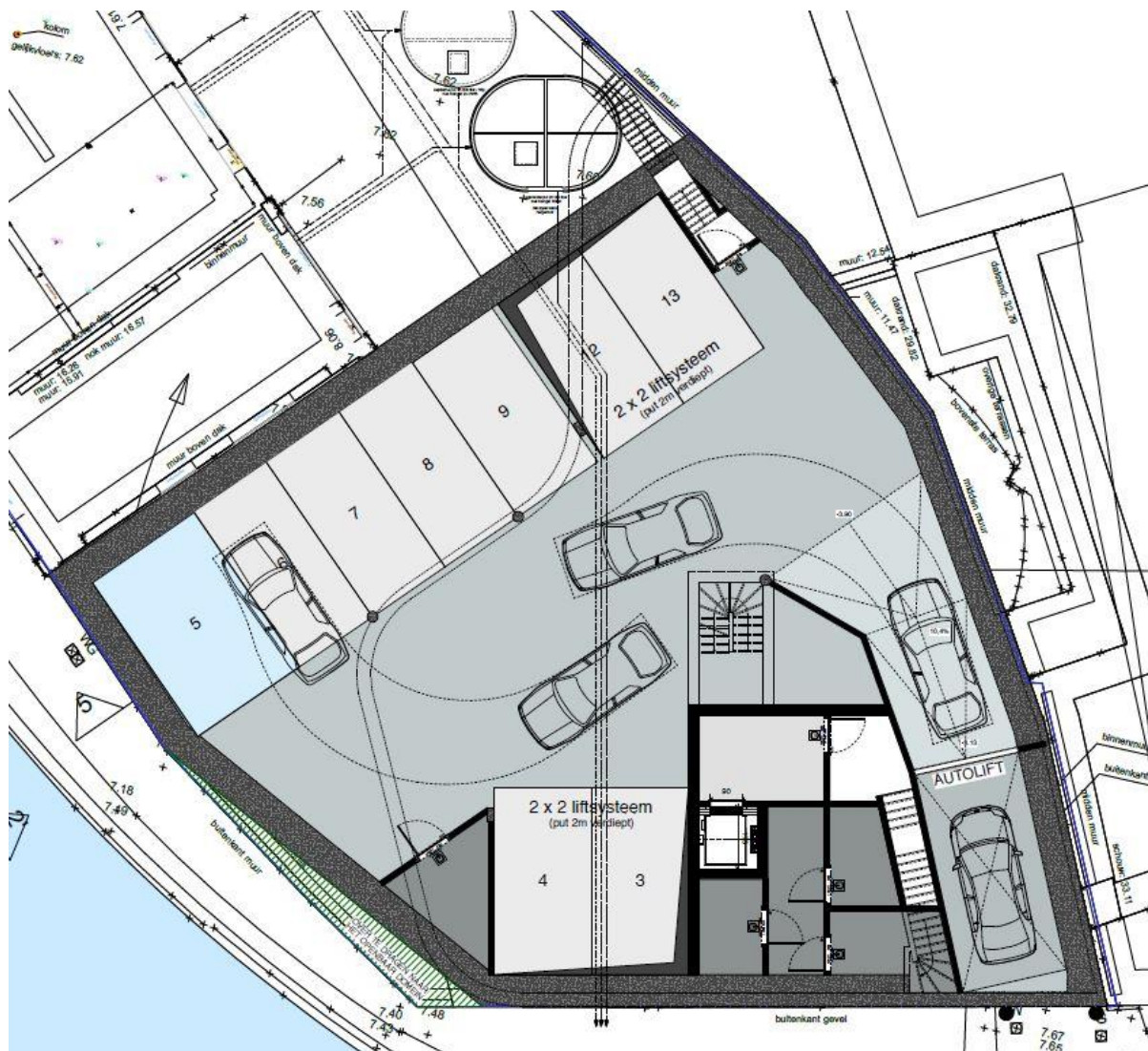
Om een zicht te krijgen op de impact van de geplande werken worden hieronder de verschillende geplande bodemverstorende ingrepen opgelijst. Nadien zullen deze op een syntheseplan worden aangeduid teneinde een zicht te krijgen op mogelijk verstorende.

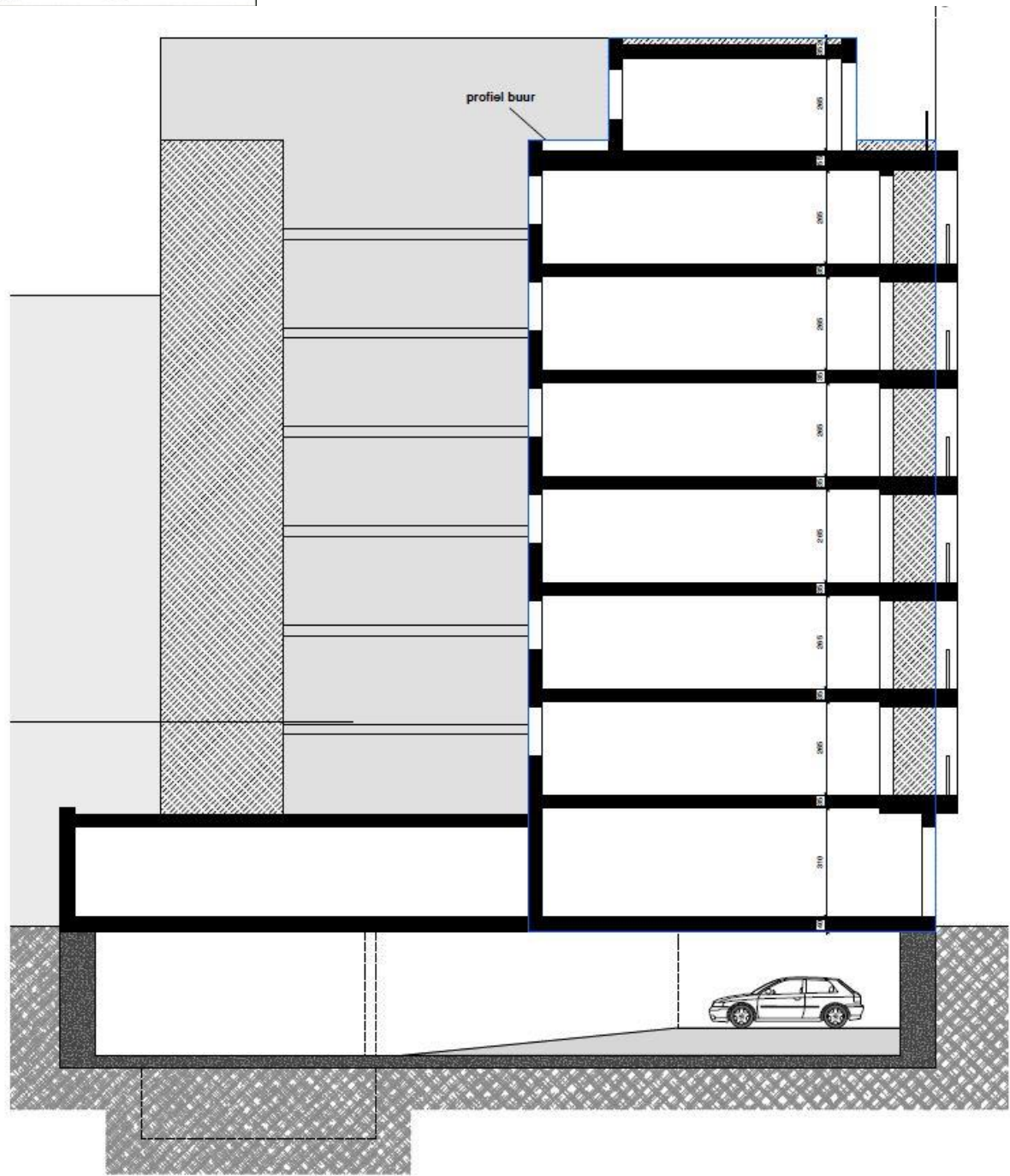
Binnen het projectgebied wordt de vroegere productiehal gerenoveerd. Deze zal nadien een nieuwe functie krijgen als woongelegenheden. De woning in het oostelijke deel van het projectgebied wordt volledig gesloopt. Hier wordt een nieuw appartementencomplex met ondergrondse parkeergarage opgericht. Deze heeft een diepte van 4,10 meter en plaatselijk, ter hoogte van de parkeerplaatsen 3, 4, 12 en 13 zal de diepte oplopen tot 6,10 meter. De voorziene kelder heeft een oppervlakte van plusminus 465m². Ter hoogte van de voorziene parkeerkelder zal het jongere bodemarchief volledig vernield worden. Ter hoogte van de lokale uitdieping, met een oppervlakte van ongeveer 60m² zal ook het oudere prehistorische bodemarchief worden vernield.

In de bestaande verharde koer wordt een septische en regenwaterput voorzien ter hoogte van de noordwestelijke hoek van de parkeerkelder. De oppervlakte die hierbij verstoord wordt tot een diepte van ongeveer 2,50 meter bedraagt plusminus 40m². Eventueel in deze zone aanwezig jonger archeologisch erfgoed zal allicht eveneens volledig worden vernield.

Aan de achterzijde van de te renoveren bebouwing worden nieuwe nutsleidingen voorzien. Het graven van de nutsleidingen zal het bodemarchief plaatselijk tot een beperkte diepte verstoren over een oppervlakte van plusminus 60m².

De binnen het projectgebied aanwezige verharding wordt verwijderd en heraangelegd. De impact van deze werken is beperkt in diepte en bedraagt plusminus 50 centimeter. Bovendien vindt deze ingreep plaats in een reeds eerder verharde en dus gedeeltelijk verstoorde zone.

Figuur 37: Nieuwe toestand snede

Figuur 38: Analyseplan geplande verstoringen

4. Synthese bureauonderzoek en onderzoeksvragen

4.1. Synthese gespecialiseerd publiek

Op basis van de beschikbare bodemkundige, historische, cartografische en archeologische gegevens over het projectgebied en zijn omgeving kan gesteld worden dat Gent reeds vanaf de vroege middeleeuwen bewoond was. Vanaf de volle **middeleeuwen** ontwikkelde zich een bruisende stad aan de samenvloeiing van de Leie en de Schelde. De binnenstad van Gent werd dan ook aangeduid als archeologische zone. Archeologische vondsten uit de binnenstad en de ruimere omgeving tonen aan dat het Gentse grondgebied ook in vroegere periodes werd gefrekwenteerd. Vaak betreft het echter schaarse vondsten die slechts fragmentarisch bewaard bleven ten gevolge van de middeleeuwse en jongere bodemingrepen.

Het projectgebied zelf bevindt zich op het oostelijke einde van de landtong gevormd door de Aftakking De Pauw en de Visserij op de linkeroever van de Schelde. Voor de opname binnen de stadsomwalling was het terrein gelegen binnen de alluviale vlakte van de Schelde. Gezien de getijdenwerking zal het terrein gelegen in de nabijheid van een bocht van de rivier onderhevig geweest zijn aan regelmatige overstromingen. Op de 16de-eeuwse kaart van Van Deventer is deze zone in het blauwgroen aangeduid, allicht een verwijzing naar de natte aard van de omgeving. Deze landschappelijk ongunstige

ligging maakt dat het terrein weinig aantrekkelijk was voor een permanente menselijke vestiging in het verleden. Hierdoor is de kans dat er zich binnen het projectgebied archeologisch waardevolle resten uit het **neolithicum**, de **metaaltijden** of de **Romeinse periode** bevinden eerder klein.

Ten gevolge van de ligging van het terrein binnen de alluviale vlakte van de aan getijden onderhevige Schelde was het terrein niet geschikt voor permanente bewoning. Dit neemt niet weg dat er binnen deze natte alluviale zone geen tijdelijke activiteiten kunnen hebben plaatsgevonden. We denken hierbij in de eerste plaats aan **jagers-verzamelaarsgemeenschappen** die mogelijk op zoek gingen naar voedsel in het vruchtbare slib achtergelaten door het terugtrekkende water. Bovendien bevinden zich binnen het projectgebied quartaire afzettingen volgens profieltype 3a. Dit wil zeggen dat er onder de fluviatiele quartaire afzettingen mogelijk eolische afzettingen uit het laat-Pleistoceen of vroeg-Holoceen kunnen aanwezig zijn. Deze wijzen op een zekere stabiele en wat drogere omgeving. Hierdoor is het niet uit te sluiten dat er binnen het projectgebied op een onbekende doch zekere diepte een oud afgedekt mogelijk intact loopniveau aanwezig is in de vorm van eolische afzettingen.

Alhoewel de Keizerspoort slechts 125 meter ten zuiden van het projectgebied is gelegen, werd het projectgebied pas in de **16de eeuw** opgenomen binnen de nieuwe stadsomwalling. Op basis van cartografische bronnen kan geconcludeerd worden dat de eerste sporen van bebouwing binnen het terrein pas op het **einde van de 18de en het begin van de 19de eeuw** verschijnen. Het is in deze periode dat de smalle strook grond tussen beide waterwegen was uitgroeid tot een industriële zone waar zich verscheidene belangrijke bedrijven gevestigd hadden. Voor hun energiewinning deden zij immers beroep op watermolens die aangedreven werden door het waterverval bij het Visserijsas tegen de Schelde en voorts werd gebruik gemaakt van windmolens. Net ten oosten van het projectgebied situeerde zich een windmolen. Verder naar het noorden bevond zich een tweede windmolen en een watermolen.

De heden binnen het projectgebied aanwezige bebouwing gaat allicht terug op de oorspronkelijke bebouwing uit het einde van de 18de eeuw. Allicht werd de bebouwing in de loop van de 19de of 20ste eeuw wel gedeeltelijk gewijzigd. Deze bestaat enerzijds in het westen uit een productiehal die vermoedelijk geëvolueerd is uit afzonderlijke woningen/gebouwen die reeds zichtbaar zijn op het Primitief Kadaster en anderzijds uit een grote gedeeltelijk onderkelderde woning in het oosten van het projectgebied. De woning werd waarschijnlijk iets grondiger gewijzigd na 1833 maar bevat allicht eveneens nog een laat 18de eeuwse kern.

Op basis van de gekende archeologische, landschappelijke en cartografische bronnen kunnen we besluiten dat het projectgebied een laag archeologisch potentieel heeft met betrekking tot de periodes **metaaltijden**, **Romeinse tijd**, **vroege, volle en late middeleeuwen** en de **nieuwe tijd**. De binnen het terrein aanwezige constructies gaan allicht direct terug tot de oorspronkelijke bebouwing en getuigen

van de eerste ingebruikname van het projectgebied. Het terrein was te nat voor permanente bewoning tot het binnen het stedelijk weefsel werd opgenomen. Met andere woorden zit het kennispotentieel van het terrein in de bestaande bebouwing met betrekking tot de historische periodes.

Anders is het gesteld met de periode van de **jagers-verzamelaars**. De nabijgelegen Schelde vormt immers een potentieel belangrijke voedselbron. Daarom is het niet uitgesloten dat het projectgebied gefrequent werd door de prehistorische mens. Echter zullen deze resten zich, indien aanwezig, op aanzienlijke diepte bevinden. Bovendien dient vermeld te worden dat het terrein enkel door mensen kon worden gefrequent onder gunstige en stabiele omstandigheden. Of deze omstandigheden zich in het verleden hebben voorgedaan en of er dan ook daadwerkelijk menselijke activiteiten hebben plaatsgevonden binnen het projectgebied kon echter tijdens het bureauonderzoek niet worden achterhaald. Wel kon op basis van enkele in het verleden in de omgeving uitgevoerde boringen achterhaald worden dat de scheiding tussen de strata gevormd in het Holoceen en deze gevormd op het einde van het Weichseliaan zich situeert op een diepte tussen 5 en 6 meter onder het maaiveld (TAW + 0,33 – 1,50 meter).

De geplande werkzaamheden zullen voornamelijk aan de oostzijde van het projectgebied een grote impact hebben op het al dan niet aanwezige archeologische erfgoed. Hier wordt een ondergrondse parkeergarage voorzien onder de volledige nieuwbouw en onder een deel van de huidige koer over een oppervlakte van plusminus 465m² en een diepte tot 4,10 meter. Plaatselijk wordt een verdieping tot 6,10 meter voorzien en dit over een oppervlakte van 60m². Ter hoogte van de nieuw te realiseren nutspullen zal eveneens een vermoedelijk volledige vernieling van het bodemarchief plaatsvinden tot een diepte van ongeveer 2,50 meter. Ter hoogte van de koer achter de productiehal blijft de impact beperkt tot de sleuven voor de nutsleidingen en tot de onderzijde van de nieuw aan te leggen verharding. De eigenlijke productiehal wordt niet gesloopt, maar gerenoveerd en omgevormd tot woonsten.

Ondanks het verhoogde potentieel op de aanwezigheid van mogelijke steentijd artefactensites kunnen we concluderen dat deze, indien aanwezig, zich op een aanzienlijke diepte onder het maaiveld bevinden, namelijk op de overgang van de pakketten afgezet tijdens het Weichseliaan enerzijds en het Holoceen anderzijds, te verstaan tussen 5 en 6 meter diepte. Enkel ter hoogte van de dieper uit te graven zones binnen de voorziene ondergrondse parking wordt dit niveau bereikt en dit over een oppervlakte van 60m².

Rekening houdend met de beperkte impact van de geplande werken op eventueel aanwezige archeologische resten te dateren in de steentijden enerzijds, en gezien het beperkte archeologische potentieel met betrekking tot de periode vanaf het neolithicum anderzijds, raden we geen bijkomende archeologische vooronderzoeken aan.

4.2. Onderzoeksvragen

- *Wat is de landschapshistoriek van het projectgebied?*

Gent situeert zich in de noordelijke laagvlakte van ons land, meer bepaald in zandig Vlaanderen. De zachte golvingen aanwezig in het landschap bereiken nergens een hoogte boven de 50 meter. De stad heeft haar ontstaan te danken aan de gunstige ligging aan de samenvloeiing van de Leie en de Schelde. Tevens is de stad niet ver van de Noordzee gelegen. Deze factoren droegen bij tot het ontstaan van een bloeiende middeleeuwse stad.

Gent bestaat landschappelijk en bodemkundig uit drie gebieden:

- Een vrij hoog zandig gebied (+5m tot +15m TAW) dat nagenoeg volgebouwd is.
- Een alluviale zone langs weerszijden van de Leie en de Schelde die door het centrum van Gent stromen.
- Een getuigenheuvel gevormd door de Blandijnberg (de top is net geen +30m TAW).

Door de uitgestrekte bebouwde oppervlakte is de oorspronkelijke microtopografie en bodemgesteldheid in de oudste stadskern niet gekend.

Het projectgebied situeert zich op de linkeroever van de Schelde op het oostelijke uiteinde van de landtong gevormd door de Aftakking De Pauw en de Visserij. Voor de opname binnen de stadsomwalling was het terrein gelegen binnen de alluviale vlakte van de Schelde. Gezien de getijdenwerking zal het terrein gelegen in de nabijheid van een bocht van de rivier onderhevig geweest zijn aan regelmatige overstromingen. Op de 16de-eeuwse kaart van Van Deventer is deze zone in het blauwgroen aangeduid, allicht een verwijzing naar de natte aard van de omgeving.

- *Welke archeologische sites zijn gekend in of nabij het projectgebied?*

De op de CAI aangeduide locaties in de omgeving van het projectgebied hebben alle betrekking op resten gelegen aan de overzijde van de Aftakking De Pauw en/of de Schelde. Ter hoogte van de landtong gevormd door de 16de-eeuwse omwalling en de aftakking zijn geen archeologische waarnemingen gekend.

- *Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorische potentieel van het terrein?*

Het projectgebied bevindt zich op het oostelijke einde van de landtong gevormd door de Aftakking De Pauw en de Visserij op de linkeroever van de Schelde. Voor de opname binnen de stadsomwalling was het terrein gelegen binnen de alluviale vlakte van de Schelde. Gezien de getijdenwerking zal het terrein gelegen in de nabijheid van een bocht van de rivier onderhevig geweest zijn aan regelmatige overstromingen. Op de 16de-eeuwse kaart van Van Deventer is deze zone in het blauwgroen aangeduid, allicht een verwijzing naar de natte aard van de omgeving. Deze landschappelijk ongunstige

ligging maakt dat het terrein weinig aantrekkelijk was voor een permanente menselijke vestiging in het verleden. Hierdoor is de kans dat er zich binnen het projectgebied archeologisch waardevolle resten uit het **neolithicum**, de **metaaltijden** of de **Romeinse periode** bevinden eerder klein.

Alhoewel de Keizerspoort slechts 125 meter ten zuiden van het projectgebied is gelegen, werd het projectgebied pas in de **16de eeuw** opgenomen binnen de nieuwe stadsomwalling. Op basis van cartografische bronnen kan geconcludeerd worden dat de eerste sporen van bebouwing binnen het terrein pas op het **einde van de 18de en het begin van de 19de eeuw** verschijnen. Het is in deze periode dat de smalle strook grond tussen beide waterwegen was uitgroeid tot een industriële zone waar zich verscheidene belangrijke bedrijven gevestigd hadden. Voor hun energiewinning deden zij immers beroep op watermolens die aangedreven werden door het waterverval bij het Visserijsas tegen de Schelde en voorts werd gebruik gemaakt van windmolens. Net ten oosten van het projectgebied situeerde zich een windmolen. Verder naar het noorden bevond zich een tweede windmolen en een watermolen.

De heden binnen het projectgebied aanwezige bebouwing gaat allicht terug op de oorspronkelijke bebouwing uit het einde van de 18de eeuw. Allicht werd de bebouwing in de loop van de 19de of 20ste eeuw wel gedeeltelijk gewijzigd. Deze bestaat enerzijds in het westen uit een productiehal die vermoedelijk geëvolueerd is uit afzonderlijke woningen/gebouwen die reeds zichtbaar zijn op het Primitief Kadaster en anderzijds uit een grote gedeeltelijk onderkelderde woning in het oosten van het projectgebied. De woning werd waarschijnlijk iets grondiger gewijzigd na 1833 maar bevat allicht eveneens nog een laat 18de-eeuwse kern.

Ten gevolge van de ligging van het terrein binnen de alluviale vlakte van de aan getijden onderhevige Schelde was het terrein niet geschikt voor permanente bewoning. Dit neemt niet weg dat er binnen deze natte alluviale zone geen tijdelijke activiteiten kunnen hebben plaatsgevonden. We denken hierbij in de eerste plaats aan **jagers-verzamelaarsgemeenschappen** die mogelijk op zoek gingen naar voedsel in het vruchtbare slib achtergelaten door het terugtrekkende water. Bovendien bevinden zich binnen het projectgebied quartaire afzettingen volgens profieltype 3a. Dit wil zeggen dat er onder de fluviatiele quartaire afzettingen mogelijk eolische afzettingen uit het laat-Pleistoceen of vroeg-Holoceen kunnen aanwezig zijn. Deze wijzen op een zekere stabiele en wat drogere omgeving. Hierdoor is het niet uit te sluiten dat er binnen het projectgebied op zekere diepte een oud afgedekt mogelijk intact loopniveau aanwezig is in de vorm van eolische afzettingen. Op basis van enkele in het verleden in de omgeving uitgevoerde boringen kon achterhaald worden dat de scheiding tussen de strata gevormd in het Holoceen en deze gevormd op het einde van het Weichseliaan zich situeert op een diepte tussen 5 en 6 meter onder het maaiveld (TAW + 0,33 – 1,50 meter).

- *Wat is de impact van de geplande werken?*

Binnen het projectgebied wordt de vroegere productiehal gerenoveerd. Deze zal nadien een nieuwe functie krijgen als woongelegenheden. De woning in het oostelijke deel van het projectgebied wordt volledig gesloopt. Hier wordt een nieuw appartementencomplex met ondergrondse parkeergarage opgericht. Deze heeft een diepte van 4,10 meter en plaatselijk, ter hoogte van de parkeerplaatsen 3, 4, 12 en 13 zal de diepte oplopen tot 6,10 meter. De voorziene kelder heeft een oppervlakte van plusminus 465m². Ter hoogte van de voorziene parkeerkelder zal het jongere bodemarchief volledig vernield worden. Ter hoogte van de lokale uitdieping, met een oppervlakte van ongeveer 60m² zal ook het oudere prehistorische bodemarchief worden vernield.

In de bestaande verharde koer wordt een septische en regenwaterput voorzien ter hoogte van de noordwestelijke hoek van de parkeerkelder. De oppervlakte die hierbij verstoord wordt tot een diepte van ongeveer 2,50 meter bedraagt plusminus 40m². Eventueel in deze zone aanwezig jonger archeologisch erfgoed zal allicht eveneens volledig worden vernield.

Aan de achterzijde van de te renoveren bebouwing worden nieuwe nutsleidingen voorzien. Het graven van de nutsleidingen zal het bodemarchief plaatselijk tot een beperkte diepte verstoren over een oppervlakte van plusminus 60m².

De binnen het projectgebied aanwezige verharding wordt verwijderd en heraangelegd. De impact van deze werken is beperkt in diepte en bedraagt plusminus 50 centimeter. Bovendien vindt deze ingreep plaats in een reeds eerder verharde en dus gedeeltelijk verstoorde zone.

Gezien het beperkte archeologische potentieel van het terrein met betrekking tot de periode vanaf het Neolithicum tot het einde van de nieuwe tijd kan gesteld worden dat de impact van de werken op eventueel archeologische resten als laag kan worden ingeschat. Anders is het gesteld met eventueel aanwezige archeologische resten uit de steentijden. Het is niet uitgesloten dat zich op een dieper niveau een afgedekt en mogelijk intact prehistorisch loopniveau situeert binnen het projectgebied. Volgens enkele in de omgeving uitgevoerde boringen zou dit loopniveau, dat zich situeert op de overgang van het Weichseliaan naar het Holoceen, op een diepte tussen 5 en 6 meter onder het maaiveld bevinden of tussen 0,33 en 1,50 meter + TAW. In het licht van de geplande werken kunnen we dus stellen dat dit eventueel aanwezig prehistorische loopniveau enkel wordt verstoord ter hoogte van de werken die dieper gaan dan 5 meter onder het maaiveld. Concreet zal dit niveau dus enkel worden verstoord ter hoogte van de twee dieper uitgegraven niveaus in de ondergrondse parkeergarage en dit over een oppervlakte van plusminus 60m². De impact van de werken is met andere woorden eerder beperkt.

- *Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende info op? Zo neen, is er een vervolgonderzoek nodig en welke methode levert het meeste informatie op?*

Het huidige bronnenmateriaal levert voldoende informatie op omtrent de aard van de mogelijk aanwezige resten en de algemene tijdsperiode waaruit de resten zouden kunnen dateren. Het is echter niet duidelijk wat de bewaringstoestand van de resten is en in hoeverre de huidige bebouwing terug te voeren is tot de oorspronkelijke laat 18de-eeuwse bebouwing en welke wijzigingen deze precies onderging. Tevens is het niet duidelijk of er effectief een ouder afgedekt prehistorisch loopniveau aanwezig is binnen het projectgebied.

Op basis van het bronnenmateriaal kan besloten worden dat de kans op de aanwezigheid van archeologische resten met een hoog potentieel op kennisvermeerdering laag is met betrekking tot de periode vanaf het Neolithicum tot de nieuwe tijd en dit omwille van de landschappelijke ligging in de alluviale vlakte van de aan getijden onderhevig zijnde nabijgelegen Schelde. Met betrekking tot de jongere historische periodes zit het kennispotentieel van het projectgebied vervat in de bestaande bebouwing die getuige is van de ontwikkeling van de landtong, tussen de 16de-eeuwse stadsomwalling en de Aftakking De Pauw, bij aanvang van de Nieuwste Tijd.

Anders is het gesteld met prehistorische resten. Indien deze aanwezig zijn, kunnen ze, afhankelijk van hun bewaringstoestand, een groot potentieel op kennisvermeerdering bevatten. Op dit moment is niet geweten of er effectief een afgedekt prehistorisch loopniveau aanwezig is binnen het projectgebied. Dit kan achterhaald worden door middel van een mechanisch landschappelijk booronderzoek. Indien aanwezig zal dit niveau zich, zoals blijkt uit boringen uitgevoerd in de omgeving, hoogstwaarschijnlijk bevinden op een diepte tussen 5 en 6 meter onder het maaiveld. Rekening houdend met de impact van de geplande werken zien we dat dit niveau enkel plaatselijk, ter hoogte van een lokale verdieping in de ondergrondse parkeergarage, wordt bereikt en dit over een oppervlakte van plusminus 60m². Rekening houdend met het beperkte archeologische potentieel met betrekking tot de periode vanaf het Neolithicum tot de nieuwe tijd enerzijds, en met de beperkte impact van de werken op eventueel aanwezige prehistorische resten anderzijds, concluderen we dat er geen bijkomende archeologische vooronderzoeken nodig zijn.

4.3. [Samenvatting niet gespecialiseerd publiek](#)

Sinds 1 juni 2016 is de nieuwe archeologiewetgeving van kracht. Daarom moeten bouwheren bij het aanvragen van stedenbouwkundige vergunningen en verkavelingsaanvragen onder bepaalde voorwaarden een bekrachtigde archeologienota laten opmaken. Voor de sloop en renovatie van de bebouwing gelegen aan de Achtervisserij en het optrekken van nieuwe appartementen is een omgevingsvergunning nodig. Omdat het projectgebied gelegen is in de historische binnenstad van Gent, die binnen de stadswallen als archeologische zone is aangeduid, moet de bouwheer een archeologienota laten opstellen door een erkend archeoloog omdat het perceel groter is dan 300 m² en de geplande bodemingrepen groter zijn dan 100 m².

Voor het schrijven van een archeologienota wordt in de eerste plaats een bureauonderzoek uitgevoerd. Op basis van online gegevens over de bodem, de geschiedenis, oude kaarten, archeologische gegevens, etc... wordt gekeken of er in het projectgebied archeologische resten aanwezig kunnen zijn, wat de waarde van deze resten is en of deze resten vernield gaan worden door de geplande werken.

Voor het hier bestudeerde projectgebied kunnen we besluiten dat er hoogstwaarschijnlijk geen archeologische resten in de grond aanwezig zijn die ons iets kunnen leren over de ontwikkeling van de bewoning op de landtong tussen de Aftakking De Pauw en de Visserij. Op oude kaarten en uit de historische bronnen is duidelijk dat vanaf het einde van de 18de eeuw bebouwing aanwezig was binnen het projectgebied. De huidige bebouwing gaat allicht terug tot de oorspronkelijke laat 18de eeuwse bebouwing en onderging slechts lichte wijzigingen in de 19de en 20ste eeuw.

Voor resten uit de prehistorie bestaat er wel een kans dat er zich op een diepte tussen 5 en 6 meter een oud afgedekt looppniveau situeert. Echter zullen de werken enkel plaatselijk over een beperkte oppervlakte tot deze diepte reiken.

Omdat de kans op het aantreffen van belangrijke archeologische resten klein is enerzijds en omdat de werken slechts een kleine impact hebben op eventueel wel belangrijke archeologische resten, raden we geen verdere archeologische onderzoeken aan.

5. Kennisvermeerderingspotentieel van het projectgebied

Het projectgebied bevindt zich op het oostelijke einde van de landtong gevormd door de Aftakking De Pauw en de Visserij op de linkeroever van de Schelde. Voor de opname binnen de stadsomwalling was het terrein gelegen binnen de alluviale vlakte van de Schelde. Gezien de getijdenwerking zal het terrein gelegen in de nabijheid van een bocht van de rivier onderhevig geweest zijn aan regelmatige overstromingen. Op de 16de-eeuwse kaart van Van Deventer is deze zone in het blauwgroen aangeduid, allicht een verwijzing naar de natte aard van de omgeving. Deze landschappelijk ongunstige ligging maakt dat het terrein weinig aantrekkelijk was voor een permanente menselijke vestiging in het verleden. Hierdoor is de kans dat er zich binnen het projectgebied archeologisch waardevolle resten uit het **neolithicum**, de **metaaltijden** of de **Romeinse periode** bevinden eerder klein.

Alhoewel de Keizerspoort slechts 125 meter ten zuiden van het projectgebied is gelegen, werd het projectgebied pas in de 16de eeuw opgenomen binnen de nieuwe stadsomwalling. Op basis van cartografische bronnen kan geconcludeerd worden dat de eerste sporen van bebouwing binnen het terrein pas op het **einde van de 18de en het begin van de 19de eeuw** verschijnen. Het is in deze periode dat de smalle strook grond tussen beide waterwegen was uitgegroeid tot een industriële zone waar zich verscheidene belangrijke bedrijven gevestigd hadden. Voor hun energiewinning deden zij immers

beroep op watermolens die aangedreven werden door het waterverval bij het Visserijsas tegen de Schelde en voorts werd gebruik gemaakt van windmolens. Net ten oosten van het projectgebied situeerde zich een windmolen. Verder naar het noorden bevond zich een tweede windmolen en een watermolen.

De heden binnen het projectgebied aanwezige bebouwing gaat allicht terug op de oorspronkelijke bebouwing uit het einde van de 18de eeuw. Allicht werd de bebouwing in de loop van de 19de of 20ste eeuw wel gedeeltelijk gewijzigd. Deze bestaat enerzijds in het westen uit een productiehal die vermoedelijk geëvolueerd is uit afzonderlijke woningen/gebouwen die reeds zichtbaar zijn op het Primitief Kadaster en anderzijds uit een grote gedeeltelijk onderkelderde woning in het oosten van het projectgebied. De woning werd waarschijnlijk iets grondiger gewijzigd na 1833 maar bevat allicht eveneens nog een laat 18de eeuwse kern.

Ten gevolge van de ligging van het terrein binnen de alluviale vlakte van de aan getijden onderhevige Schelde was het terrein niet geschikt voor permanente bewoning. Dit neemt niet weg dat er binnen deze natte alluviale zone geen tijdelijke activiteiten kunnen hebben plaatsgevonden. We denken hierbij in de eerste plaats aan **jagers-verzamelaarsgemeenschappen** die mogelijk op zoek gingen naar voedsel in het vruchtbare slib achtergelaten door het terugtrekkende water. Bovendien bevinden zich binnen het projectgebied quartaire afzettingen volgens profieltype 3a. Dit wil zeggen dat er onder de fluviatile quartaire afzettingen mogelijk eolische afzettingen uit het laat-Pleistoceen of vroeg-Holoceen kunnen aanwezig zijn. Deze wijzen op een zekere stabiele en wat drogere omgeving. Hierdoor is het niet uit te sluiten dat er binnen het projectgebied op zekere diepte een oud afgedekt mogelijk intact loopniveau aanwezig is in de vorm van eolische afzettingen. Op basis van enkele in het verleden in de omgeving uitgevoerde boringen kon achterhaald worden dat de scheiding tussen de strata gevormd in het Holoceen en deze gevormd op het einde van het Weichseliaan zich situeert op een diepte tussen 5 en 6 meter onder het maaiveld (TAW + 0,33 – 1,50 meter). Indien zich binnen het projectgebied een afgedekt loopniveau bevindt met hierin resten van prehistorische menselijke activiteiten, zullen deze afhankelijk van de aard en bewaringstoestand allicht een groot potentieel op kennisvermeerdering bezitten. Of er zich daadwerkelijk een afgedekt loopniveau bevindt binnen het projectgebied kon echter niet worden achterhaald.

6. Bibliografie

6.1. Online bronnen

- <https://www.dov.vlaanderen.be>
- <https://inventaris.onroerendergoed.be/>
- <https://inventaris.onroerendergoed.be/cai>
- www.geopunt.be
- www.geo.onroerendergoed.be
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent#/media/File:Hires_1534_STAM_GENT.jpg
- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/27/Ghent_by_Jacob_Van_Deventer%2C_BN_1.jpg
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent#/media/File:Braun_Gent_UBHD.jpg
- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/04/Map_of_Ghent_by_Guicciardini.jpg
- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e6/Ghent%2C_Belgium_%3B_Map_1649.jpg
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent#/media/File:Map_of_Ghent_by_Tindal.jpg
- https://search.arch.be/imageserver/topview.php?FIF=514/514_0549_000/514_0549_000_00257_000/514_0549_000_00257_000_0_0001.jp2
- https://search.arch.be/imageserver/topview.php?FIF=510/510_0002_000/510_0002_000_01447_000/510_0002_000_01447_000_0_0001.jp2
- https://search.arch.be/imageserver/topview.php?FIF=514/514_0549_000/514_0549_000_01199_000/514_0549_000_01199_000_0_0001.jp2
- https://search.arch.be/imageserver/topview.php?FIF=514/514_0549_000/514_0549_000_01201_000/514_0549_000_01201_000_0_0001.jp2
- https://search.arch.be/imageserver/topview.php?FIF=550/550_0001_000/550_0001_000_06166_000/550_0001_000_06166_000_0_0025.jp2
- https://search.arch.be/imageserver/topview.php?FIF=510/510_1443_000/510_1443_000_05257_000/510_1443_000_05257_000_0_0001.jp2
- <http://www.archeoweb.gent.be/archeologie>
- <https://inventaris.onroerendergoed.be/aanduidingsobjecten/11888>
- <https://inventaris.onroerendergoed.be/themas/2838>
- <https://inventaris.onroerendergoed.be/aanduidingsobjecten/61917>
- <https://inventaris.onroerendergoed.be/aanduidingsobjecten/78900>
- <https://inventaris.onroerendergoed.be/aanduidingsobjecten/82169>
- <https://inventaris.onroerendergoed.be/aanduidingsobjecten/89368>
- <https://inventaris.onroerendergoed.be/aanduidingsobjecten/82846>
- <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/333538>
- <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/333537>
- <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/333536>
- <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/333539>
- <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/151214>
- <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/157833>

- <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/151763>
- <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/333331>
- <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/157523>
- <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/157765>
- <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/333534>
- <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/211744>
- <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/224265>
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Historische stadskern van Gent* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140021> (geraadpleegd op 10 februari 2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Productiehal* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/19941> (Geraadpleegd op 07-02-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Herenhuis* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/19940> (Geraadpleegd op 15-02-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Stadswoning* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/19939> (Geraadpleegd op 15-02-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Stadswoning met kapel* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/19937> (Geraadpleegd op 15-02-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Burgerhuis* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/19936> (Geraadpleegd op 15-02-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Stadswoning* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/19935> (Geraadpleegd op 15-02-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Stapelhuis Feyrick* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/19934> (Geraadpleegd op 15-02-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Twee burgerhuizen in art nouveau* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/19933> (Geraadpleegd op 15-02-2020).
- <https://www.dov.vlaanderen.be/zoeken-ocdov/proxy-boring/boorstaat/1914-077372/rapport/rapportboringstandaard?outputformaat=PDF&titel=DOV+Boorrapport>
- <https://www.dov.vlaanderen.be/zoeken-ocdov/proxy-boring/boorstaat/1991-010230/rapport/rapportboringstandaard?outputformaat=PDF&titel=DOV+Boorrapport>
- <https://www.dov.vlaanderen.be/zoeken-ocdov/proxy-boring/boorstaat/1991-010229/rapport/rapportboringstandaard?outputformaat=PDF&titel=DOV+Boorrapport>

6.2. Literatuur

- BERKERS, M. e.a., *Gentbrugge, Guldenmeers 15*, in: *Archeologisch onderzoek in Gent 2002-2010. Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2, nr. 4, 2010, pp. 201-207.
- BOONE, M. & G. DENECKERE, et. al., *Gent : stad van alle tijden*, Brussel, 2016.
- CHARLES, L., LALEMAN, M.-C., LIEVOIS, D. & P. STEURBAUT, *Raveschootstraat, Hof van Raveschoot*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 1997-2008. Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2, 2008, p. 76.
- CHARLES, L., LALEMAN, M.-C., LIEVOIS, D. & P. STEURBAUT, *Van walsites en speelhoven. Het vrije van Gent bij Jacques Horenbault (1619)*, Gent, 2008.

- CLAES, B. & G. STOOP, *Bouwarcheologische studie van de 14de-eeuwse versterkingstoren, spiltrap en walmuur ten zuiden van het begijnhof Onze-Lieve-Vrouw ter Hooie in Gent (O.-VI.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*, jg. 28, 2005, pp. 89-91.
- HELSKENS, M., *Vondstmeldingen. Brusselsepoortstraat, kazerne de Hollain*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, jg. 17, afl. 1, 1993, pp. 33-34.
- LALEMAN, M.C. 1984, *Vondstmeldingen. Gentbrugge, Guldenmeers 17-25*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, jg. 8, afl. 3, 1984, pp. 62-63.
- LALEMAN, M.-C. & G. STOOPS, *Vondstmeldingen, 7. Lange Violettenstraat, Klein Begijnhof*, in: *Stadsarcheologie Gent*, jg. 19, nr. 1, 1995, pp 52-54.
- LALEMAN, M.C. & E. RAEYMAEKERS, *Vondstmeldingen. Lange Violettenstraat*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, jg. 20, afl. 2, 1996, pp. 34-35.
- LINTEN, S. & J. BILLEMONT, *Archeologienota Gent, Sint-Lievenspoortstraat 129: Verslag van Resultaten*, in *BAAC Vlaanderen Rapport*, 944, 2018.
- STOOPS, G., *Vondstmeldingen. Lange Violettenstraat 277*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, jg. 21, afl. 1, 1997, pp. 27-28.
- TERRYIN, B., JANSSENS, D. & N. JANSSENS, *Archeologische begeleiding, Lange Violettestraat (Gent)*, in *BAAC Vlaanderen Rapport*, 111, Gent, 2012.

7. Lijst figuren en bijlagen

7.1. Lijst figuren

Project code	Nr	Type	Onderwerp	Aanmaakschaal origineel	Aanmaakdatum origineel	Versie
2020B10	1	Kadasterplan	Projectgebied ten opzichte van GRB-bestand	1/10000	2020	digitaal
2020B10	2	Inplantingsplan	Bestaande inplanting gelijkvloers (Bron: opdrachtgever)	1/200	2019	Digitaal/PDF
2020B10	3	Inplantingsplan	Nieuwe inplanting gelijkvloers (Bron: opdrachtgever)	1/200	2019	Digitaal/PDF
2020B10	4	Ontwerpplan	Nieuw ontwerp ondergronds (Bron: opdrachtgever)	1/200	2019	Digitaal/PDF
2020B10	5	Ontwerpplan	Nieuw ontwerp gevelplan (Bron opdrachtgever)	1/200	2019	Digitaal/PDF
2020B10	6	Ontwerpplan	Nieuw ontwerp snede (Bron: opdrachtgever)	1/100	2019	Digitaal/PDF
2020B10	7	Hoogteplan	Projectgebied op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II. (1 meter) (Bron: ©Geopunt)	onbekend	2015	digitaal
2020B10	8	Hoogteplan	Projectgebied op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, detail (1 meter) (Bron: ©Geopunt)	onbekend	2015	digitaal
2020B10	9	Hoogteprofiel	Doorsnede door terrein van NoordWest naar ZuidOost (Bron: ©Geopunt)	onbekend	2015	Digitaal
2020B10	10	Tertiairgeologische kaart	Uitsnede tertiairgeologische kaart thv het projectgebied (Bron: © dov.vlaanderen).	1/50000	onbekend	Digitaal
2020B10	11	Quartaairgeologische kaart	Uitsnede quartaairgeologische kaart thv het projectgebied (Bron: © dov.vlaanderen).	1/200000	2001	Digitaal
2020B10	12	Profiel	Quartaairgeologisch profiel type 3a (Bron: dov.Vlaanderen)	nvt	2001	Digitaal
2020B10	13	Topografische kaart	Ligging projectgebied op de topografische kaarten van het NGI (Bron: © AGIV).	1/10000	2016	Digitaal
2020B10	14	Historisch plan	Gent in perspectief	onbekend	1534	Digitaal
2020B10	15	Historisch plan	Plan Gent, Van Deventer	onbekend	1559	Analoog
2020B10	16	Historische kaart	Plan Gent, Braun & Hogenberg	onbekend	1572	Digitaal
2020B10	17	Historische kaart	Plan Gent, Guicciardini	onbekend	1612	Digitaal
2020B10	18	Historische kaart	Plan Gent, Blaeu	onbekend	1649	Digitaal
2020B10	19	Historische kaart	Plan Gent, Tindal	onbekend	1708	Digitaal
2020B10	20	Historische Kaart	Projectgebied op de kaart van Villaret (Bron: geo.onroerendergoed.be)	onbekend	1745-1748	Digitaal
2020B10	21	Historische kaart	Uitsnede kaart van Ferraris, met aanduiding van het projectgebied (rood). (Bron: © AGIV)	onbekend	1771-1778	Digitaal
2020B10	22	Historische kaart	Plan van de versterkingswerken in Gent (kopie van een kaart 1590)	onbekend	18de eeuw	digitaal
2020B10	23	Historische kaart	Plan van de waterlopen, vanaf de sluis genaamd de Rode Toren, en de arm van de nieuwe coupure naar de vaartkom.	onbekend	1775	digitaal
2020B10	24	Historische kaart	Figuratief plan van een deel van Gent, tussen de Dampoort, de Steendam en de Pasbrug enerzijds en de Keizerspoort anderzijds.	onbekend	1750-1800	digitaal
2020B10	25	Historische kaart	Plan van Goethals	onbekend	1796	digitaal
2020B10	26	Historische kaart	Uitsnede Primitief Kadaster (Bron: het Rijksarchief)	onbekend	1830-1833	Digitaal
2020B10	27	Historische kaart	Uitsnede Primitief Kadaster gegeoreferencieerd met aanduiding projectgebied (Bron: het Rijksarchief)	onbekend	1830-1833	Digitaal
2020B10	28	Historische kaart	Kaart van Saurel	onbekend	1844	digitaal
2020B10	29	Historische kaart	Topografische kaart Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw (Bron: geo.onroerendergoed.be)	onbekend	1950-1970	Digitaal
2020B10	30	Luchtfoto	Projectgebied op luchtfoto 2019 (Bron: geo.onroerendergoed.be)	nvt	2019	Digitaal
2020B10	31	CAI	CAI-locaties in omgeving projectgebied op GRB (Bron: cai.onroerendergoed.be)	1/10000	2020	Digitaal
2020B10	32	Foto	Foto bestaande bebouwing	nvt	2020	Digitaal
2020B10	33	Foto	Foto bestaande toestand	nvt	2020	Digitaal
2020B10	34	Foto	Foto bestaande kelder	nvt	2020	Digitaal

2020B10	35	Bodemgebruik	Projectgebied op de bodembedekkingskaart (Bron: geo.onroerenderfgoed.be)	1/10000	2015	Digitaal
2020B10	36	Ontwerpplan	Nieuw ontwerp ondergronds (Bron; opdrachtgever)	1/200	2019	Digitaal/PDF
2020B10	37	Ontwerpplan	Nieuw ontwerp snede (Bron opdrachtgever)	1/100	2019	Digitaal/PDF
2020B10	38	Analyse	Geplande verstoringen op GRB	1/250	2020	Digitaal

7.2. Lijst bijlagen

Projectcode	Nummer Bijlage	Onderwerp	Figuurnummer	Pagina
2020B10	Bijlage 1	PDF Ontwerpbundel	2-6/36-37	8-11/57-58
2020B10	Bijlage 2	PDF Programma van Maatregelen	Apart Volume	/
2020B10	Bijlage 3	PDF Privacy-fiche	/	/